

Kikényszerített társadalmi felelősségvállalás, áldás vagy átok?

Jelige: SUP848

**Kézirat lezárásának dátuma:
2024. december 5.**

Tartalomjegyzék

1. Előszó	2
2. Módszertan	2
3. Az Irányelv megalkotásának háttere és szükségessége	4
3.1 A vállalatok hozzájárulása a környezetszennyezéshez és az emberi jogi jogsértésekhez	4
3.2 A társadalmi felelősségvállalás és az önkéntes szabályozási keretek.....	5
3.3 Az érték- és tevékenységi láncok jelentősége	7
4. Az Európai Unió egyre növekvő globális befolyása a szabályozásán keresztül.....	10
5. Az Európai Unió céljai, az általa elérni kívánt hatások	13
5.1 Felmerülhet-e protekcionizmus?	15
6. Közvetlen hatások	17
6.1 A vállalatok gyakorlatának megváltozása	17
6.2 Vállalatok költségeinek növekedése	19
6.3 A károsultak helyzetének javulása.....	19
6.3.1 Bizonyítás.....	22
6.3.2 Költségesség.....	22
6.3.3 Alkalmazandó jog.....	23
6.3.4 Időbeli korlátok	23
6.3.5 Felelősség megállapítása	23
7. Közvetett hatások	25
8. A végrehajtásban rejlő további kihívások.....	29
8.1 Az Irányelv hatálya alá tartozó Uniós leányvállalatok harmadik állambeli anyavállalatai	29
8.2 Vállalat általi teljesítés	30
8.3 Felügyeleti hatóságok.....	33
9. Konklúzió	34
10. Irodalomjegyzék	37
10.1 Szakirodalom (könyvek, szakcikkék, útmutatók)	37
10.2 Az Európai Unió jogalkotási aktusai:	39
10.3 Egyéb Európai Unió jogforrás	40
10.4 Bírósági döntések:	40
10.5 Egyéb soft law források.....	40
10.6 Nemzetközi egyezmény(ek):.....	40
10.7 Internetes honlapok, linkek:	40

1. Előszó

2024. július 25. napján hatályba lépett a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv, angol nevén *Corporate Sustainability Due Diligence Directive* (a továbbiakban Irányelv vagy CSDDD). Az Irányelv előírja a nagyvállalatok számára a vállalati átvilágítási kötelezettséget, amely alapján a nagyvállalatoknak azonosítaniuk és értékelniük kell a saját és a leányvállalataik működésében, továbbá a tevékenységi láncolatukban jelentkező emberi jogokra (például a gyermekmunka tilalma) és a környezetre (például a környezetszennyezés) gyakorolt kedvezőtlen hatásokat. Ezeket a hatásokat továbbá megelőzni, minimalizálni, megszüntetni és orvosolni is kell. A gyakorlatban a CSDDD-nek lesznek közvetlen és közvetett címzettjei. A közvetlen hatások a nagyvállalatokra vonatkoznak majd, amelyek közvetlenül az Irányelv hatálya alá tartoznak. A közvetett hatások többek között pedig az ezen nagyvállalatok tevékenységi láncában működő üzleti partnerekre, valamint az anyavállalatokra vonatkoznak majd, amelyek akár harmadik állambeli társaságok is lehetnek. Noha a CSDDD kötelezettségei nem közvetlenül alkalmazandók rájuk, ezeknek az üzleti partnereknek meg kell felelniük a hatályos vállalatok elvárásainak, hogy az Európai Unió piacán maradhassanak (Mares, 2024).

Jelen dolgozat témájának fontossága abban rejlik, hogy az Unió olyan új elemeket vezet be a vállalatok szabályozásának gyakorlatába, amelyek nagymértékben impresszionálhatják a világkereskedelmet, valamint az EU nemzetközi kapcsolataira is sajátos hatással bírhatnak. Míg az Irányelv célkitűzései méltányolhatók, a gyakorlati megvalósítás összetett és a gazdasági, valamint politikai következmények sokrétűek lehetnek. Az elmúlt időkben az Európai Unió nemzetközi befolyásának növelésére irányuló, egyre ambiciózusabb törekvéseit figyelhettük meg, amely befolyáson keresztül igyekezett morális értékeit is közvetíteni. A jelenleg vizsgálat alá vett CSDDD pedig mintapéldaként tükrözi a felvázolt tendenciát, így jelen dolgozat célja megvizsgálni az új szabályozás bemutatásán és elemzésén keresztül, hogy az Unió által a nemzetközi térben kikényszerített társadalmi felelősségvállalás, mint egyfajta értékközvetítés, milyen hatással is lehet az EU külkapcsolataira, valamint magukra a harmadik országokra vagy a kereskedelemre.

2. Módszertan

Jelen kutatás tehát főként az Irányelv extraterritoriális hatályának kérdéseit és kimenetelét vizsgálja, amely napjainkban folyamatosan növekvő jelentőséggel bír. A tagállamok 2026. július 26-ig kötelesek átültetniük a nemzeti jogba, egy évvel később kezdve pedig lépcsőzetes

hatályosulást követve a szabályok 2029. július 26-tól lesznek teljeskörűen alkalmazandók.¹ Tekintettel, hogy a transzpozíciós időszak még csak a kezdeti szakaszban jár, ez a szabályozás annyira újnak minősül, hogy nincs még gyakorlata sem az EU-n belül, sem a nemzetközi szintén. A kutatás készítésekor a Kereskedelmi Világszervezet sem adott ki nyilvános nyilatkozatot vagy hivatalos álláspontot, ahogyan számos harmadik állam reakciója is várat még magára. Az Irányelv rendelkezéseinek végrehajtása során több extraterritoriális dimenziót fedezhetünk fel, amelyből eredő problémák feloldására - mivel az Irányelvből eredő gyakorlatot még nem vehetjük alapul - többek között az Unió különböző szabályozási területein meghonosodott gyakorlat, tendencia és tapasztalat nyújthat segítséget. Mindezek mellett a dolgozat alapvetően a jogszabály és előkészítő iratainak dokumentum elemzésével igyekszik felvázolni a CSDDD közvetlen hatásait, azaz, hogy mik is az új rendelkezések, szabályok és ezek milyen különböző következményeket hordozhatnak magukban. A kapcsolódó szakirodalom tanulmányozása és felhasználása segíti a téma mélyebb megértését, mivel a külföldi szakértők gyakran már részletesen feldolgozták az irányelv egyes kérdésköreit. Ezek az elemzések értékes alapot nyújtanak egy átfogóbb vizsgálathoz, illetve olyan hasonló témákhoz kapcsolódó gondolatokat kínálnak, amelyek relevánsak lehetnek a kutatás szempontjából. A kutatás továbbá analógiákat von a más területeken megfogalmazott, de releváns akadémiai gondolatokkal, és ezek segítségével igyekszik feltárni a kutatási téma és a vizsgált jelenségek közötti hasonlóságokat. Az ilyen analógiák hozzájárulnak egy-egy jelenség lehetséges kimenetelének megalapozásához. Ezen túlmenően a dolgozat hasonló közpolitikai megközelítést alkalmazott területeket, valamint korábbi bírósági döntéseket elemez. Ezekkel párhuzamot vonva és a levont következtetéseket felhasználva próbálja a kutatás a közvetett következmények előre jelezni és a kutatási kérdéseket megválaszolni. A dolgozat megalkotása során mesterséges intelligencia nem került felhasználásra.

A szabályozás nívója miatt korlátozott nemzetközi szakirodalom áll rendelkezésre és a hazai szakirodalomban is eddig leginkább csak érintőlegesen és általános összefoglalók formájában találkozhatunk vele. Bár külföldi szerzők és uniós intézmények készítettek hatásvizsgálatokat, ezek egyike sem elemzi a szabályozás következményeit ilyen átfogóan és ennyi aspektusból. A téma rendkívül aktuális és új, így sokak számára még ismeretlen, ezért a dolgozat célja és hozzáadott értéke abban rejlik, hogy az új szabályozást bevezeti a hazai akadémiai és szakmai diskurzusba. Mindemellett felhívja a figyelmet a szabályozás újdonságaira, jelentőségére és annak potenciálisan hosszú távú hatásaira, valamint részletesebben betekintést nyújt abba, hogy a

¹lásd: Corporate sustainability due diligence. (n.d.-c). European Commission. https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/sustainability-due-diligence-responsible-business/corporate-sustainability-due-diligence_en

kikényszerített társadalmi felelősségvállalás, amelyet a szabályozás, mint új jelenséget hordoz magában, milyen nemzetközi szintű problémákat vagy megoldásokat eredményezhet.

A szabályozás extraterritoriális aspektusaival összefüggően számos kutatási kérdés merül fel, melyeket a dolgozat igyekszik megválaszolni, vagy legalábbis felvetni, így például, hogy milyen intézményen keresztül és mennyiben fogja befolyásolni az Irányelv az EU-n kívüli országok emberi jogi és környezetvédelmi gyakorlatát? Milyen közvetlen hatásokkal számol az Európai Unió? Beszélhetünk-e rejtett protekcionizmusról, vagy az EU szándéka tényleg csak a világ jobb helyé tétele, s amennyiben ez utóbbira igen a válasz, rendelkezik-e egyáltalán azzal a képességgel, hogy morális értékeit, beleértve a társadalmi felelősségvállalást kikényszerítse a belső piachoz kapcsolódó transznacionális gazdasági tevékenységekben? Milyen kihívásokkal kell szembenézni az Irányelv végrehajtása során? Miféle reakcióra lehet majd számítani a harmadik államok felől, és milyen közvetett hatásai lehetnek majd a nemzetközi kereskedelemre és transznacionális kapcsolatokra? Végül pedig ez a mondhatni 'kikényszerített társadalmi felelősségvállalás' inkább pozitív vagy negatív hatásokkal jár majd?

3. Az Irányelv megalkotásának háttere és szükségessége

Ahhoz, hogy jobban megértsük az Irányelv mögött álló döntéshozókat és motivációjukat, valamint, hogy mélyebben elemezhessük magát a jogszabályt, annak rendelkezéseit és hatásait, érdemes mindenekelőtt a szabályozást kiváltó okokkal megismerkedni. Így elsőként a dolgozat feldolgozza azokat a fő kiváltó tényezőket, amelyekre válaszul a CSDDD született.

3.1 A vállalatok hozzájárulása a környezetszennyezéshez és az emberi jogi jogsértésekhez

Az utóbbi évtizedekben mind az Unió, mind a tagállami döntéshozók felismerték, hogy a környezetszennyezés korunk egyik legégetőbb kihívása és a vállalatok jelentős szerepet játszanak ebben a problémában. A gazdasági növekedés motorjaiként a vállalatok gyakran élen járnak a környezetromláshoz hozzájáruló ipari tevékenységekben. A mérgező vegyi anyagok kibocsátásától kezdve az üvegházhatású gázok kibocsátásáig számos vállalat működése messzemenő hatással van az ökoszisztémákra és az emberi egészségre.

A vállalatok különböző módokon járulnak hozzá a környezetszennyezéshez, attól függően, hogy milyen tevékenységeket folytatnak. Például a feldolgozóiparban működő vállalatok gyakran bocsátanak ki szennyező anyagokat a levegőbe, a vízbe és a talajba, mint a gyártási folyamatok melléktermékeit. Rachel Carson '*Silent Spring*' azaz Néma tavasz című könyve 1962-ben egy úttörő műnek számított, amely felhívta a figyelmet a vegyi szennyezés veszélyeire, és arra, hogy a vállalati gyakorlatok hogyan járulnak hozzá a környezeti károk széles körű elterjedéséhez.

Carson munkája rámutat arra, hogy az ellenőrizetlen vállalati tevékenységek hogyan vezethetnek egész ökoszisztémák leromlásához. Bár ez az alkotás viszonylag régire nyúlik vissza, rendkívül jól tükrözi a vállalatok általi környezeti pusztítást, amely mostanra már – annak realizálásának ellenére - több mint 60 éve töretlenül tart. Továbbá a világ több százezer vállalata közül mindössze 100 felelős a globális felmelegedést okozó globális üvegházhatásúgáz-kibocsátás 71%-áért 1998 óta a Carbon Disclosure Project által közzétett '*The Carbon Majors Database*' című jelentés alapján, amely rávilágít a vállalatok és a befektetők éghajlatváltozás elleni küzdelemben játszott szerepére. A jelentés szerint a globális ipari kibocsátások több mint fele 1988 óta mindössze 25 vállalati és állami tulajdonban lévő szereplőhöz köthető. Ezeknek a fosszilis tüzelőanyag-termelőknek a történelmi kibocsátása olyan jelentős mértékű volt, hogy nagymértékben hozzájárult a klímaváltozáshoz. A jelentés arra figyelmeztet, hogy ha a fosszilis tüzelőanyagok kitermelése a következő 28 évben is ugyanolyan ütemben folytatódik, mint 1988 és 2017 között, a globális átlaghőmérséklet a század végére akár 4°C-kal is emelkedhet (Griffin, 2017).

Ami az emberi jogokat illeti a multinacionális vállalatok emberi jogi jogsértéseket közvetlenül vagy közvetetten is elkövethetnek. Közvetlen jogsértésről akkor beszélünk, ha a vállalat saját tevékenysége révén sérti az emberi jogokat, például gyermek- vagy kényszermunka alkalmazásával, rossz munkakörülmények biztosításával, környezetszennyezéssel, vagy diszkriminációval. Közvetett jogsértés esetén a vállalat résztvevője vagy haszonélvezője a fogadó állam által elkövetett jogsértéseknek, például fegyveres konfliktusok vagy totalitárius rendszerek támogatása során. Az ilyen jogsértések gyakoribbá váltak a globalizált kereskedelem és tőkeberuházások növekedésével, a jogsértések terjedését pedig elősegíti, hogy bár a vállalatok gazdaságilag egységesek, minden országban külön jogi entitásként működnek, ami gyenge állami szabályozású területeken, például Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában fokozza a jogsértések kockázatát (Udvarhelyi, 2022). Az eseteket, jelentéseket és példákat még oldalakon keresztül lehetne sorolni, jelen bekezdés csupán érintőleges kitekintése arra szándékozza felhívni a figyelmet, hogy az EU helyesen jut arra a következtetésre, hogy a vállalatoknak szigorúbb szabályozásokkal és elszámoltatással kell szembenéznie a jelentős környezeti károkozások és emberi jogok megsértése miatt.

3.2 A társadalmi felelősségvállalás és az önkéntes szabályozási keretek

A modern vállalatok működésében egyre hangsúlyosabb szerepet kap a fenntarthatóság és a társadalmi felelősségvállalás. A vállalatok tevékenységének értékelésénél ezért nem csak a pénzügyi teljesítményt, hanem az általuk okozott környezeti változásokat és a társadalomra gyakorolt hatásokat is mérlegelni kell (Czippán – Fülöp – Bojtor, 2021). A CSDDD szorosan kapcsolódik az ESG (Environmental, Social, Governance – Környezeti, Társadalmi és

Vállalatirányítási) keretrendszerhez, ugyanakkor az Irányelv már nem csak értékelési és jelentéstételi struktúrát biztosít, hanem konkrét intézkedéseket és kötelezettségeket ír elő.² Az ESG rendszerhez tartozó társadalmi pillér alapján a vállalatoknak felelősségteljesen kellene viszonyulniuk a különböző társadalmi csoportokhoz, beleértve az alkalmazottakat, vásárlókat és helyi közösségeket. Döntéseik meghozatalakor figyelembe kell venniük tevékenységeik társadalmi hatásait, valamint törekedniük kell a társadalmi igazságosság, a munkahelyi egyenlőség és a közösségek támogatásának előmozdítására is (Bartuszek, 2024). Habár az ESG gondolata egyre nagyobb hangsúlyt kap, kikényszerítés nélkül még mindig nem elegendőek megfelelő mértékű változások eléréséhez.

A vállalati tevékenységek által okozott környezeti károk mérséklésére különféle szabályozási és önkéntes kereteket dolgoztak már ki, így például történelmileg sok kormány környezetvédelmi törvényekre és szabályozásokra támaszkodott a vállalati szennyezés ellenőrzésében. Ezek a szabályozások gyakran jelentős hézagokat, vagy kiskapukat tartalmaznak, amelyek lehetővé teszik a vállalatok számára, hogy továbbra is szennyezzenek, minimális következményekkel. Ez rámutat a szabályozási megközelítések korlátaira a vállalati környezeti felelősség teljes körének kezelésében (Collins, 2010). Az önkéntes normák egyre inkább előtérbe kerülnek, mint olyan eszközök, amelyek segítségével a vállalatok bemutatják elkötelezettségüket a környezeti fenntarthatóság iránt. Az OECD multinacionális vállalatokra vonatkozó iránymutatásai (OECD, 2011) és az Egyesült Nemzetek Üzleti és Emberi Jogi Irányelvei (United Nations, 2011) példák az ilyen nem kötelező erejű normákra, amelyek a vállalatokat felelős üzleti gyakorlatok elfogadására ösztönzik. Egyre több uniós vállalat alkalmazza az értéklánc-átvilágítást a kockázatok azonosítására és az ellenálló képesség javítására, amelyhez az előbbieken említett önkéntes nemzetközi standardokat veszik alapul,³ ugyanakkor számos kihívással kell szembenézniük, például a jogi egyértelműség hiányával, az értékláncok összetettségével, piaci nyomással, információhiánnyal és költségekkel. 2020-ban az Európai Bizottság közzétett egy tanulmányt, amely szerint az üzleti válaszadók mindössze 37,14%-a végez önkéntesen átvilágítási folyamatokat, amelyek figyelembe veszik az emberi jogokat és a környezeti hatásokat az összes üzleti ágazatban. Ezek közül mindössze 16% fedi le a teljes értékláncát (Jäger - Duran - Schmidt, 2023). Bár az önkéntes fellépések egyre gyakoribbak, eddig nem hoztak jelentős javulást az ágazatokban, és továbbra is negatív hatások figyelhetők meg. Egyes uniós vállalatokat így is összefüggésbe hoztak káros emberi jogi és környezeti hatásokkal, mint például kényszermunka,

²² https://esghub.hu/vallalati-fenntarthatosag-iranyelvek-csrd-es-csddd?utm_source=chatgpt.com

³lásd: Javaslat a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló Európai Parlament és Tanács irányelvről és az (EU) 2019/1937 irányelv módosításáról COM/2022/71 final, indoklása, 2.

gyermekmunka, munkavállalók kizsákmányolása, valamint üvegházhatású gázok kibocsátása és az ökoszisztéma pusztulása.⁴

Az utóbbi években nem csak a piaci szereplők által történt előrelépés, ugyanis pár tagállam szabályozásában megszülettek már a CSDDD elődjai. A 2017-ben elfogadott Loi de vigilance másnéven a francia Éberségi törvény a nagyvállalatok számára kötelezővé teszi, hogy átvilágítási terveket készítsenek a beszállítói láncokban előforduló emberi jogi és környezetvédelmi kockázatok kezelésére. A törvény célja a vállalati felelősség növelése a súlyos jogsértések, például munkahelyi kizsákmányolás, gyermekmunka és környezetkárosítás megelőzésében. Az érintett vállalatoknak kötelességük részletes átvilágítási terveket készíteni, amelyek tartalmazzák az azonosított kockázatokat, a kockázatok megelőzésére vonatkozó intézkedéseket, valamint a kármegelőző mechanizmusokat (Savourey – Brabant, 2021). A másik szignifikáns példa a német Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz (LkSG), más néven a német ellátási lánc fenntarthatósági törvénye, amely 2023 januárjától lépett hatályba. A törvény célja, hogy a német vállalatok nagyobb felelősséget vállaljanak a beszállítói láncokban tapasztalható emberi jogi és környezeti normák betartásáért (Krajewski et al., 2021). Habár a két törvény hamarabb vált alkalmazandóvá, mint a dolgozatban tárgyalt CSDDD, ezeknek sincs még kiforrott alkalmazási mintázatuk, érdemleges bírósági döntések sem születtek még általuk, így habár érdemes a létezésükről tudni, releváns gyakorlati tapasztalatok levonására egyelőre kevésbé alkalmasak.

3.3 Az érték- és tevékenységi láncok jelentősége

A multinacionális vállalatok gyakran járulnak hozzá a szennyezéshez a fejlődő országokban, ahol a környezetvédelmi szabályozás kevésbé szigorú. Jennifer Clapp és Peter Dauvergne '*Paths to a Green World - The Political Economy of Corporate Pollution in Developing Countries*' című könyve jól bemutatja, hogy a 'multik' hogyan használják ki a gyengébb környezetvédelmi törvényeket a Globális Délen a költségek minimalizálása érdekében, ami jelentős szennyezést eredményez ezekben a régiókban. Ez rávilágít a vállalati környezeti hatások globális dimenziójára, ahol a negatív hatások gyakran olyan országokra hárulnak, amelyek kevesebb erőforrással rendelkeznek azok kezelésére. A globális gazdaság egyre inkább a "hiperglobalizációnak" nevezett jelenség által formálódott, amelyben a szabadkereskedelmi megállapodások és a liberalizáció lehetővé tették a globális értékláncok (továbbiakban: GVC, mint global value chains) terjeszkedését (Subramanian – Kessler, 2013). Bár ez gazdasági fejlődéshez vezetett, különösen a Globális Délen, ugyanakkor fokozta a környezeti degradációt

⁴lásd: European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Francisca TORRES-CORTÉS - Camille SALINIER - Hanna DERINGER et al., (2020): Study on due diligence requirements through the supply chain – Final report, *Publications Office*, <https://data.europa.eu/doi/10.2838/39830>

is, ahogyan azt a GVC elemzések irodalma is hangsúlyozza. Gereffi és társai a GVC-k elemzésében feltárják, hogy miként vonódik el az érték a Globális Délből és koncentrálódik a Globális Északban, miközben a környezeti költségeket aránytalanul viselik a fejlődő országok.⁵

Moritz Nill, Norbert Jungmichel és társaik *'Atlasz az ellátási láncokra gyakorolt környezeti hatásokról'* című tanulmánya elemzi a környezeti hatásokat nyolc kiválasztott német iparágban a globális értéklánc mentén, az erőforrások kitermelésétől a vállalatok saját telephelyéig. A dokumentum vizsgálja a különböző németországi ágazatok környezeti hatásait, kiemelve, hogy az egyes szektorok hogyan járulnak hozzá az üvegházhatású gázok kibocsátásához, a légszennyezéshez, a vízfogyasztáshoz és a földhasználathoz. Az atlasz alapján, a következő ipari ágazatokban az alábbi tendenciákat, arányszámokat figyelhetjük meg: Az autóiparban az üvegházhatású gázok kibocsátásának 90%-a az ellátási láncban történik, különösen az inputok előállítása (54%) és a közvetlen beszállítók (28%) terén. A vízfogyasztás jelentős része a vállalatok saját telephelyein történik (38%), de a fennmaradó rész (62%) az ellátási láncban zajlik. A vegyipar üvegházhatású gázok több mint fele (57%) az ellátási láncból származik, különösen a közvetlen beszállítóktól. A vízfogyasztás közel egyenlő arányban oszlik meg az ellátási lánc és a vállalati működés között. Az elektronikai ipart tekintve sem túl jók a mutatók, az üvegházhatású gázok kibocsátásának 85%-a az ellátási láncban történik, ahol az inputok előállítása (50%) és a közvetlen beszállítók (26%) a fő hozzájárulók. A vízfogyasztás is magasabb az ellátási láncban (61%), mint a vállalatok saját telephelyein. A divat-kiskereskedelem esetében a vízfogyasztás csaknem egésze (84%) az ellátási láncban történik, főként a nyersanyagok (pl. gyapot) kitermelésénél. Az ellátási láncban az üvegházhatású gázok kibocsátása tízszer magasabb, mint a vállalati telephelyeken. Továbbá az élelmiszer-kereskedelemben 47 liter vizet fogyasztanak el minden eurónyi árbevétel után, főként a mezőgazdasági nyersanyagok kitermelésénél (az üvegházhatású gázok kibocsátásának 58%-a itt történik). Az élelmiszer-kiskereskedelem a legmagasabb vízintenzitással rendelkezik a vizsgált ágazatok közül. Végül a fémfeldolgozásban a legmagasabb az összes ágazat közül az üvegházhatású gázok kibocsátása, az ellátási láncban a kibocsátások 70%-a történik. Az atlaszt vizsgálva is jól kivehető, hogy az iparágak mindegyikében az értéklánc upstream szakasza – a nyersanyagok kitermelésétől a különböző feldolgozási lépcsőkön át egészen a közvetlen beszállítókig – meghatározó szerepet játszik a környezeti hatások kialakulásában. Ezért a környezetvédelmi intézkedéseket nemcsak a vállalatok saját telephelyein kell megvalósítani, hanem kiterjesztve az egész beszállítói láncra is. Az autóiparban, gépiparban és élelmiszer-kiskereskedelemben az üvegházhatású gázok kibocsátása az ellátási

⁵ Gary GEREFFI – John HUMPHREY – Timothy STURGEON (2005): The governance of global value chains, *Review of International Political Economy*, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09692290500049805>

láncban hozzávetőlegesen tízszerese a vállalatok németországi telephelyein kibocsátott mennyiségnek. Hasonló a helyzet a szennyezőanyag-kibocsátások terén is. A vízhasználat jelentős része pedig olyan régiókban történik, ahol komoly, helyi vagy szezonális vízhiány áll fenn, ahogy azt az ágazati elemzések is mutatják. Ez a dinamika jelentős kihívást jelent az olyan normák, mint például a CSDDD esetében, amelyek célja a környezeti és szociális felelősség érvényesítése a globális ellátási láncokban. Az EU környezetvédelmi jogszabályai különböző környezetvédelmi követelményeket írnak elő a vállalatokra és a tagállamokra vonatkozóan, illetve célokat határoznak meg az Unió számára, általában azonban nem vonatkozik az Unión kívüli értékláncokra, ahol az uniós termelés környezeti kárainak akár 80-90%-a is előfordulhat.

Az Irányelvről szóló javaslat kifejti, hogy a környezeti felelősségről szóló irányelv a környezeti károk megelőzése és helyreállítása tekintetében a környezeti felelősség keretét határozza meg a "szennyező fizet" elv alapján a vállalatok saját tevékenységére vonatkozóan, azonban ez nem terjed ki a vállalatok értékláncaira. A kihívás abban rejlik, hogy olyan hatékony mechanizmusokat fejlesszenek ki, amelyek egyensúlyt teremtenek a gazdasági növekedés és a környezeti felelősség között, különösen a globális értékláncok kontextusában. Miközben a CSDDD magasra teszi a lécet a vállalati felelősségvállalás tekintetében, végrehajtása elkerülhetetlenül kihívásokkal fog szembesülni. A megfelelés biztosítása a sokszínű és összetett tevékenységi láncokban kihívást jelenthet, különösen a több államban működő multinacionális vállalatok számára. Ezen túlmenően az Irányelv sikere a hatékony szabályozásról és a végrehajtó szervek azon képességétől függ, hogy képesek lesznek-e nyomon követni és kezelni a meg nem felelést.

Érdemes megjegyezni, hogy az Irányelv a „tevékenységi lánc” kifejezésre fekteti a hangsúlyt, amelyet az értelmező rendelkezésekben definiál is.⁶ Minden, a CSDDD hatálya alá tartozó EU-s és nem EU-s vállalat köteles átvilágítást végezni a tevékenységi láncában. Ez a meghatározás a vállalat működésére és az áruk előállításával vagy szolgáltatások nyújtásával kapcsolatos upstream tevékenységekre összpontosít, korlátozott körű downstream tevékenységekkel. A

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1760 irányelve (2024. június 13.) a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról, valamint az (EU) 2019/1937 irányelv és az (EU) 2023/2859 rendelet módosításáról HL L, 2024/1760, 2024.7.5., (a továbbiakban: A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv) 3. cikk (1) bekezdésének g) pontja alapján „tevékenységi lánc”:

i. egy vállalat upstream üzleti partnereinek tevékenységei, amelyek az áruk vállalat általi előállításához vagy szolgáltatások vállalat általi nyújtásához kapcsolódnak, beleértve a nyersanyagok, termékek vagy résztermékek tervezését, kitermelését, beszerzését, gyártását, szállítását, tárolását és rendelkezésre bocsátását, valamint a termékek vagy szolgáltatások fejlesztését; továbbá

ii. egy vállalat downstream üzleti partnereinek tevékenységei, amelyek az említett vállalat termékének forgalmazásához, szállításához és tárolásához kapcsolódnak, amennyiben ezeket a tevékenységeket az üzleti partnerek a vállalat számára vagy a vállalat nevében végzik, kivéve az (EU) 2021/821 rendelet szerinti exportellenőrzés, vagy a fegyverekre, lőszerre vagy hadianyagokra vonatkozó exportellenőrzés alatt álló termékek forgalmazását, szállítását és tárolását, miután a termék kivitelét engedélyezték;

tevékenységi lánc fogalma nem terjed ki a vállalat downstream üzleti partnereinek a szolgáltatásokkal kapcsolatos tevékenységeire, és nem foglalja magában a termék ártalmatlanítását sem.⁷ A vállalatok csak közvetlen üzleti kapcsolatokkal rendelkező downstream tevékenységeknél kötelesek átvilágítást végezni. Ez a meghatározás szűkebb körű, mint a teljes értéklánc figyelembevétele, amelynek a fogalmát az Irányelv javaslata adja meg.⁸ Az, hogy a hatályos Irányelvben már a tevékenységi lánc került meghatározásra valószínűleg annak a realizálásából fakad, hogy a vállalatoknak még ebben a szűkebb körben is elég nehéz lesz ellenőriznie és átvizsgálnia a láncolatba tartozó vállalatokat. Egy teljes értéklánc átvilágítása valószínűleg ésszerűtlenül nagy terhet és felelősséget rótt volna a kötelezettekre.

4. Az Európai Unió egyre növekvő globális befolyása a szabályozásán keresztül

Mielőtt megvizsgálánk az extraterritoriális szabályozás hatásait nemzetközi szinten, érdemes letisztázni az extraterritorialitás fogalmát és természetét. Az extraterritorialitás azon képességgént határozható meg, amely lehetővé teszi egy állam számára, hogy jogi, szabályozási és igazságszolgáltatási szervei révén hatalmat gyakoroljon olyan személyek és tevékenységek felett, amelyek nem a saját területén zajlanak (Zerk, 2010). Ez a fogalom a joghatóság elvéhez kapcsolódik, amely a szuverenitás egyik megnyilvánulása. Előbbi értelmezés alapján az extraterritoriális joghatóságot három típusra oszthatjuk, így beszélhetünk az állam azon képességéről, hogy jogszabályokat írjon elő külföldi szereplők és cselekmények számára, valamint az állam azon kompetenciájáról, hogy biztosítsa törvényeinek végrehajtását külföldön, végezetül pedig a bíróságok azon lehetőségéről, hogy külföldi elemmel rendelkező magánjogi vitákat tárgyaljanak és oldjanak meg (Sato, 2010). Az államok joghatósága nem korlátlan, és a nemzetközi jog szerint tiszteletben kell tartaniuk más államok szuverenitását. Az extraterritorialitás terén különbség van a „közvetlen extraterritoriális joghatóság” és a „belföldi intézkedések extraterritoriális vonatkozásokkal” között. Az előbbi azt jelenti, hogy egy állam közvetlenül szabályoz egy külföldi tevékenységet területi kapcsolat nélkül, míg az utóbbi esetben egy állam saját joghatósága alá tartozó, de külföldre is kiterjedő tevékenységeket szabályoz (Zonta, 2024). Különösen a globalizáció vezetett egyre több olyan szabályozás bevezetéséhez az EU-ban, amelyek extraterritoriális alkalmazást eredményeznek és globális hatókörű befolyást vonnak maguk után (Hornkohl, 2022).

⁷ lásd: A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv indoklása 5. (25)

⁸ Javaslat a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló Európai Parlament és Tanács irányelvről és az (EU) 2019/1937 irányelv módosításáról COM/2022/71 final, 3. cikk g) pontja alapján
„értéklánc”: egy adott vállalat által végzett árutermeléshez vagy szolgáltatásnyújtáshoz kapcsolódó tevékenységek, ideértve a termékek vagy szolgáltatások fejlesztését, a termékek felhasználását és ártalmatlanítását, valamint a vállalat által a beszerzési és az értékesítési láncban belül kialakított tartós üzleti kapcsolatokkal összefüggő tevékenységeket.

„[...] az EU-nak nem kell mást tennie, mint saját piacát szabályoznia ahhoz, hogy globális szabályozási hatalmat gyakoroljon. Piacának mérete és vonzereje elvégzi a többit. Így lényegében a 'Brüsszel hatás' a piaci erőkből és a multinacionális vállalatok önértékéből fakad, amelyek globálisan átvállalják az EU viszonylag szigorú szabványait. Ugyanakkor a 'Brüsszeli hatás' nem csupán a magánhatalom eredménye: az EU szabályozásai és a piaci erők azon képességének kölcsönhatása, hogy ezeket a szabályozásokat különböző piacokra kiterjesszék, hozza létre a brüsszeli hatást.” (Bradford, 2020, 1-2. o.) Miközben Anu Bradford elismeri, hogy az EU globális befolyásának más formái is léteznek, a 'Brüsszel hatás' kifejezést fenntartja annak a jelenségnek a leírására, amikor a piacok közvetítik az EU szabályozásait mind az EU-n kívüli piaci szereplők, mind a szabályozó hatóságok felé. Jelen vizsgált esetünkben, habár az EU közvetlenül kötelezi a nagyvállalatokat, arra, hogy az elvárásokat betartassák harmadik államokban is, Bradford meglátása érvényes lesz a CSDDD esetére is, hiszen végső soron az Unió megint csak a saját piacán részvevőket szabályozta. Ami igazán levezethető a fenti megközelítésből az az, hogy valószínűleg a kikényszeríthetőség is ebből fakad majd, hiszen az eddigi tendenciának megfelelően a multinacionális vállalatok és a harmadik állambeli szereplők most is inkább arra fognak törekedni, hogy eleget tegyenek az Uniós elvárásoknak.

A 'Brüsszel-hatás' egyik sikertelen példjaként említhető, amikor az EU megpróbált extraterritoriális hatást gyakorolni a fenntarthatóság terén azáltal, hogy a nemzetközi légitörekedést bevonta a Kibocsátáskereskedelmi Rendszerébe. Ezen kísérletében az Unió igyekezett korlátozni az európai légtérbe érkező és onnan induló nemzetközi járatok üvegházhatású gázkibocsátását. Ez a lépés nemzetközi vitát váltott ki, és ellenállást szült a harmadik országok, valamint az érintett nemzetközi légitársaságok részéről, ami végül ahhoz vezetett, hogy az EU ideiglenesen felfüggesztette a rendszert a nem EU-s országokba és onnan induló járatok esetében, az úgynevezett „stop the clock” döntés értelmében. Nem meglepő módon, a nemzetközi légitörekedés bevonása elleni ellenállás elsősorban a nemzeti szuverenitás iránti aggályokból fakadt (Marcu et al., 2023). Azonban, amint azt a CSDDD kapcsán is érzékelhetjük, az ezzel szembeni visszhang nem akadályozta meg az EU-t abban, hogy hasonló hatásokat érjen el a jövőbeli irányelvekkel, és hogy tovább vigye a pozitív hatásokat, amelyeket különböző globális kérdésekben kíván elérni.

Annak szemléltetésére számokban is, hogy az Európai Unió mekkora piaci szereplő, segítséget nyújt az Európai Bizottság Kereskedelmi Főigazgatóságának 2024. augusztusában kiadott Statisztikai Útmutója, amely útmutató válogatott táblázatokat és grafikonokat tartalmaz, amelyekkel felvázolja az EU és a világ többi része közötti kereskedelem jelenlegi helyzetét.

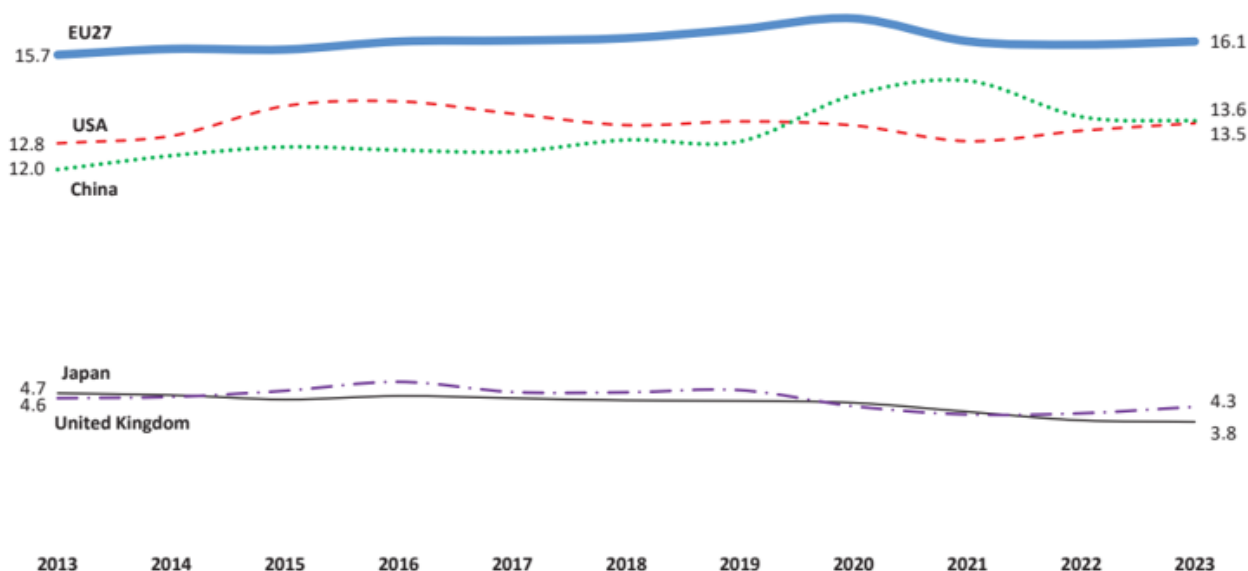
Az áruk és szolgáltatások teljes kereskedelme a világgal. (milliárd euró %)

Reporter	Value in billion EUR					Compound annual growth rate			World share	World ranking
	2013	2018	2021	2022	2023	2013-2023	2018-2023	2022-2023	2023	2023
World	29 546	35 562	39 100	50 046	47 230	4.8%	5.8%	-5.6%	100.0%	
EU27	4 636	5 771	6 305	8 017	7 616	5.1%	5.7%	-5.0%	16.1%	1
Australia	477	541	586	795	759	4.7%	7.0%	-4.5%	1.6%	14
Brazil	470	457	511	706	669	3.6%	7.9%	-5.3%	1.4%	16
Canada	871	983	1 054	1 389	1 335	4.4%	6.3%	-3.9%	2.8%	9
China	3 537	4 599	5 807	6 846	6 399	6.1%	6.8%	-6.5%	13.5%	2
Hong Kong	876	1 178	1 291	1 355	1 303	4.0%	2.0%	-3.9%	2.8%	10
India	797	1 027	1 185	1 656	1 556	6.9%	8.7%	-6.0%	3.3%	6
Japan	1 395	1 595	1 611	1 923	1 790	2.5%	2.3%	-6.9%	3.8%	5
Malaysia	393	466	504	688	624	4.7%	6.0%	-9.4%	1.3%	20
Mexico	643	876	949	1 263	1 250	6.9%	7.4%	-1.0%	2.6%	11
Saudi Arabia	563	445	435	672	639	1.3%	7.5%	-4.9%	1.4%	19
Singapore	811	1 015	1 178	1 542	1 408	5.7%	6.8%	-8.6%	3.0%	8
South Korea	970	1 166	1 272	1 596	1 429	4.0%	4.2%	-10.5%	3.0%	7
Switzerland	691	733	845	1 017	1 059	4.4%	7.7%	4.2%	2.2%	12
Thailand	434	536	521	653	641	4.0%	3.7%	-1.7%	1.4%	18
Türkiye	382	426	498	713	710	6.4%	10.8%	-0.4%	1.5%	15
United Arab Emirates	417	524	621	933	965	8.8%	13.0%	3.4%	2.0%	13
United Kingdom	1 348	1 689	1 574	2 035	2 023	4.1%	3.7%	-0.6%	4.3%	4
USA	3 787	4 770	5 041	6 620	6 361	5.3%	5.9%	-3.9%	13.5%	3
Vietnam	213	428	574	718	655	11.9%	8.9%	-8.7%	1.4%	17

1. ábra

Forrás: A Kereskedelmi Főigazgatóság statisztikai útmutatója, 2024. 29. o

Részesedés a világgal folytatott teljes áru- és szolgáltatáskereskedelemben a kiválasztott országok esetében (%).

2. ábra

Forrás: A Kereskedelmi Főigazgatóság statisztikai útmutatója, 2024. 30. oldal

Az Unió helyzete a világkereskedelemben 2023-ban a Kereskedelmi Főigazgatóságának jelentése, azaz az 1. és 2. ábra alapján tehát a következőképpen alakult. Együttesen az áruk és szolgáltatások terén az EU 2023-ban is megőrizte első helyét a világkereskedelemben, az importot és exportot összegezve a világkereskedelem körülbelül 16,1%-át képviselve. Kína után, de az

USA előtt, az EU a világ második legnagyobb árukereskedője, az összes árukereskedelem (import és export együtt) körülbelül 14,0%-át adva. A szolgáltatáskereskedelem terén az EU a világ vezetője, megelőzve az USA-t, az Egyesült Királyságot és Kínát, a globális szolgáltatáskereskedelem mintegy 22,8%-os részesedésével. A világ három legnagyobb kereskedője közül (EU, Kína, USA) az EU számít a legfontosabb kereskedelmi partnernek 74 ország számára, míg Kína 71 ország, az USA pedig 28 ország számára az elsődleges partner. Az EU tehát nagyságából és szignifikáns szerepéből adódóan képes arra, hogy szabályozása által ez egész világra befolyással legyen. Ez a befolyás most pedig ismét jelentőssé vált a CSDDD által megfogalmazott szabályok által.

Ezzel kapcsolatban azért még mindig felmerül az az elvi kérdés, hogy amikor az EU bevezette a CSDDD-t, vajon olyan jogi keretet alkotott-e, amely ellentmond saját, korábban a harmadik országok extraterritoriális intézkedéseivel szemben tanúsított elutasításának? Miközben az EU egyre inkább próbálja kiterjeszteni befolyási körét, meglehetősen kritikusan viszonyul a harmadik országok törvényeinek extraterritorialitásához, ahogy azt az Európai Unió Bíróságának C-124/20. számú ügyben hozott 2021. december 21-i ítélete a Bank Melli Iran és a Telekom Deutschland GmbH között folyamatban lévő eljárásban is illusztrálja. Az első EU blokkolási rendelet válaszul született az Egyesült Államok Kuba, Irán és Líbia elleni embargóinak extraterritoriális alkalmazására, amelyet az EU a nemzetközi joggal ellentétesnek ítélt. A rendelet célja, hogy megvédje az EU-ban működő egyéneket és vállalkozásokat a harmadik országok extraterritoriális jogszabályainak negatív hatásaitól a jogszerű nemzetközi kereskedelem során. Megtiltja az EU tagállamainak, hogy elismerjék vagy végrehajtsák az Unió területén kívül hozott, az Egyesült Államok törvényeire épülő ítéleteket, és az EU-ban működő szereplőknek engedély nélkül tilos ezen törvények követelményeit betartani (Hornkohl, 2022). Ebből a nézőpontból tehát nemieken visszásnak tűnhet az Unió gyakorlata, de akárhogyan is határozza meg az EU a politikáját, még ha kissé egyoldalúan is, kétségtelenül megteheti hatalmas jelentőségéből és befolyásából adódóan.

5. Az Európai Unió céljai, az általa elérni kívánt hatások

Az Uniónak kiemelten fontos a környezetvédelem és az emberi jogok tiszteletben tartása, amelyet a jogi szabályozások, politikai programok és nemzetközi fellépések egyaránt tükröznek. Emellett az Európai Bizottság gyakran kifejezte elkötelezettségét a vállalati fenntarthatóság ösztönzése iránt. Ez a 'küldetés' számos olyan szabályban nyilvánul meg, amelyek meghatározzák, hogyan kell a vállalatoknak beszámolniuk az ezen a téren tett erőfeszítéseikről, a CSDDD pedig ezeket a tendenciákat szigorítja és támasztja ki. A vállalatok társadalmi felelősségvállalásának

globális kiterjesztésével elérendő célok az EU hivatalos honlapjain elérhető közlemények⁹, valamint az Irányelv indoklása alapján a következők:

Az emberi jogok hatékonyabb védelme; ide tartozik a munkavállalói jogok megerősítése és tiszteletben tartása a tevékenységi lánc teljes hosszában. Egészségesebb környezet biztosítása a jelenlegi és jövőbeli generációk számára, ami magában foglalja az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást és a klímaváltozás mérséklésére irányuló intézkedéseket. Átláthatóság javítása; az ellátási láncok és üzleti gyakorlatok nagyobb átláthatósága lehetővé teszi a fogyasztók számára, hogy megalapozott döntéseket hozzanak. Cél továbbá biztosítani az igazságszolgáltatáshoz való jobb hozzáférést az áldozatok számára, amely a továbbiakban még részletesebben kifejtésre kerül. Az egyik legmeghatározóbb törekvés az emberi jogok és környezetvédelem átfogóbb védelme. Továbbá a fenntartható befektetések ösztönzése, mivel a szabályozás támogatja a fenntarthatósághoz kapcsolódó beruházásokat, valamint a kapacitásépítést és az ellátási lánc szereplőinek támogatását. Az EU elősegítené a felelős üzleti gyakorlatok és a fenntarthatósági szempontok szélesebb körű elterjedését, a nemzetközi fenntarthatósági szabványok elterjedése fokozná a következetességet és az elszámoltathatóságot. Valamint az Irányelv támogathatja a helyi közösségek életkörülményeinek javulását, különösen a globális értéklánc alsóbb szintjein.

Specifikusan a vállalatok számára egységes jogi keretek állnának rendelkezésre, mivel az EU-ban egységes szabályozás biztosítaná a jogbiztonságot és egyenlő versenyfeltételeket, egyszerűsítve a megfelelési követelményeket. További intenció, hogy az ügyfelek nagyobb bizalma és az alkalmazottak elköteleződése erősödjön a fenntarthatósági és emberi jogi elvek betartásának köszönhetően. Emellett az emberi jogokra és a környezetre gyakorolt lehetséges negatív hatások tudatosítása segíti a jogi kockázatok minimalizálását. Tehetségeket és befektetőket vonzanának be könnyebben, lévén, hogy a fenntarthatóság-orientált gyakorlatok vonzóbbá teszik a vállalatokat tehetséges szakemberek, felelős befektetők és közbeszerzési lehetőségek számára. A fenntarthatóság előtérbe helyezése potenciálisan innovációt generál majd, elősegítve új termékek és folyamatok kifejlesztését.

Az Európai Uniónak nem ez az első olyan intézkedése, amely a felelősségvállalásra való törekvését tükrözi. Halmai Péter az *'Európai gazdasági integráció'* című értekezésének néhány fejezete támasztja alá, hogy az Uniónak már a korábbiakban is fontos volt a visszamaradt régiók segítése, és hogy az EU kiemelt figyelmet fordít a fejlődő országok kereskedelmének támogatására, hogy növelje exportjövedelmüket, diverzifikálja gazdaságukat, és csökkentse a nyersanyagexporttól való függőségüket. Ennek érdekében az EU 1971-ben elsőként hozta létre

⁹ https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/sustainability-due-diligence-responsible-business/corporate-sustainability-due-diligence_en#why-does-the-eu-need-to-foster-sustainable-corporate-behaviour

az általános preferencia-rendszert, amely kedvezményes importtarifákat biztosít a fejlődő országoknak. Az elmúlt évtizedekben azonban a globális gazdasági egyensúly jelentősen átalakult: míg egyes fejlődő országok sikeresen integrálódtak a világkereskedelembé, sok szegényebb ország lemaradt. A 2014-ben hatályba lépett reformált preferenciarendszer célzottan a legkevésbé fejlett országokat, valamint az alacsony vagy alsó-közepes jövedelmi kategóriába tartozó országokat támogatja, amelyek nem részesülnek más EU-s piacra jutási kedvezményekben. Jelenleg 88 ország tartozik ebbe a csoportba. Az új típusú partnerségen alapuló kereskedelmi megállapodásokkal az EU célja, hogy a fejlődő országok világgazdaságba való gyorsabb integrációját elősegítse, emellett pedig kiemelt törekvés, hogy a csoport tagjai fenntartható fejlődési pályára lépjenek, és hatékonyan mérsékeljék a szegénységet. Halmai által megfogalmazott intézkedések tehát szintén alátámaszthatják, hogy ez a szabályozás és felelősség érzés nem légből kapott.

5.1 Felmerülhet-e protekcionizmus?

A CSDDD kapcsán azért felmerülhet a kérdés, hogy vajon egyfajta protekcionista eszközként is működhet-e, és hogy mennyiben jelent akadályt és korlátozást az unió piacára való belépésre vagy maradásra. Bár az Irányelv deklarált célja a fenntarthatóság és az emberi jogok előmozdítása az ellátási láncokban, extraterritoriális hatálya és szigorú követelményei véletlenül vagy szándékosan is protekcionista hatással bírhatnak, nem vámjellegű intézkedésként. A továbbiakban ezen gondolat górcső alá vétele következik.

Protekcionista elemeként jelenhet meg a megfelelési teher a nem uniós vállalatok számára, lévén, hogy az Irányelv jelentős kötelezettségeket ró az EU piacon működő nem uniós cégekre is, így például kockázatkezelési gyakorlatok bevezetését és az emberi jogi, valamint környezeti előírásoknak való megfelelést az egész tevékenységi láncban. Az ilyen megfelelési költségek különösen az EU-n kívüli kisebb, kevesebb erőforrással rendelkező vállalatokat érinthetik hátrányosan, ami versenyelőnyt biztosíthat az EU-ban működő cégeknek, a külföldi exportot pedig visszaveti (Mares, 2024). Beszélhetünk továbbá a piaci hozzáférés korlátozásának jelenségéről is. Az alábbiakban még részletesebben kifejtésre kerül, most azonban annyit előljáróban érdemes felvetni, hogy végső eszközként a vállalatoknak meg kell szakítaniuk üzleti kapcsolataikat azon vállalkozások tekintetében, akiknél nem lehet az Irányelvet megfelelően érvényesíteni. Ez a fajta szankció, avagy kényszerítő eszköz végsősoron csökkenti a külföldi cégek „jelenlétét” az uniós piacon. Továbbá valószínűsíthető, hogy a helyi innovációs ökoszisztémák előnyben részesülnek majd, hiszen az EU által prioritásként kezelt fenntarthatósági követelmények előírása közvetetten előnyben részesítheti azokat a helyi technológiai ökoszisztémákat, amelyek már összhangban vannak az uniós normákkal. Ez korlátozhatja az

olyan technológiai szereplők befolyását, akik kevésbé szigorú szabályozási környezetből érkeznek. Nincs közvetlen bizonyíték arra, hogy a CSDDD szándékosan korlátozó vagy protekcionista célokat szolgálna. Az előbbiek viszont azt sugallhatják, hogy akaratlanul is lehetnek ilyen hatásai. Egyes kritikusok szerint az Irányelv nem tarifális akadályként működhet, mivel piacra lépési feltételeket állít, amelyek hátrányosak lehetnek az EU-n kívüli cégek számára. A WTO szabályai megkövetelik, hogy a kereskedelmi intézkedések diszkriminációmentesek és arányosak legyenek. Ugyanakkor felvethető stratégiai szabályozási pozíció gondolata is, lévén, hogy az EU az Irányelv által fenntarthatósági normákat exportálhat, ami megváltoztathatja a globális ellátási lánc dinamikáját az uniós értékrendet követő cégek javára.

A fejlődő országok gyakran megfogalmazzák azt a kritikát, hogy a hangzatos normatív célkitűzések mögött sok esetben az EU tagállamainak érdekeit előtérbe helyező burkolt protekcionizmus áll, különösen a mezőgazdasági termékek kereskedelempolitikai szabályozásában. Az általános külpolitikai célok és a kereskedelempolitikai gyakorlat közötti összhang hiánya pedig sok esetben az EU hitelességének csökkenéséhez vezetett (Molnár, 2018), ami a dolgozatban vizsgált esetben különösen igazzá válhat, ha a már-már túlságosan szépnek látszó célok a gyakorlatban úgy valósulnak meg hogy egyes szereplőket inkább csak kilök az Unió piacáról.

Szintén Halmai Péter fentiekben hivatkozott művében vázol fel az EU nem vámjellegű intézkedéseivel kapcsolatban egy-egy ide is releváns gondolatot, így például, hogy az EU-t érintő kereskedelmi viták többsége éppen ezen a területen merül fel, ahol a szabályozások által az Unió piacára importált termékeknek szigorú egészségügyi és környezetvédelmi előírásoknak kell megfelelniük, beleértve a termékek jellemzőire, előállítására, jelölésére és csomagolására vonatkozó követelményeket. A CSDDD pontosan ezen tényezőkre fókuszál és ezeket szigorítja tovább és ha már eddig is viták adódtak abból, hogy a megfelelés az exportőrök költségeit mennyivel növelik az Irányelv után ez valószínűleg csak fokozódni fog.

Mindenesetre az EU hagyományosan elkötelezett a nyitott és liberalizált kereskedelmi rendszer iránt, azonban ez az elköteleződés veszélybe kerülhet, ha folytatja az olyan szigorú szabályozások bevezetését - mint a CSDDD is -, amelyek akadályozzák mind az EU-n belüli, mind az EU és harmadik országok közötti kereskedelmet. A protekcionista intézkedések alkalmazása, amelyek új kereskedelmi akadályokat teremtenek és növelik a szabályozási komplexitást, megbonthatja az áruk és szolgáltatások szabad áramlását. Ez nemcsak a globális gazdasági integrációt lassíthatja, hanem az EU nemzetközi kereskedelmi és befektetési tevékenységét is kedvezőtlenül befolyásolhatja (Bauer – Pandya, 2024).

Természetesen vannak ellentétes érvek a protekcionista szándékkal szemben: Egyrészt a nemzetközi normákhoz való igazodásra törekvés, ugyanis az Irányelv a korábbiakban említett

olyan nemzetközi keretekre épül, mint az ENSZ Üzleti és Emberi Jogi Irányelvei vagy az OECD multinacionális vállalatokra vonatkozó útmutatója, ami azt mutatja, hogy célja inkább a globális gyakorlatok harmonizálása, mint a nem uniós szereplők kizárása. Másrészt a kétségtelenül prioritást élvező fenntarthatósági célok is inkább az Unió által kommunikált szándékokat támasztják alá, hiszen az Irányelv illeszkedik az EU szélesebb fenntarthatósági stratégiáihoz, például a Zöld Megállapodáshoz, ami arra utal, hogy elsődleges célja a környezeti és társadalmi fenntarthatóság előmozdítása.

6. Közvetlen hatások

6.1 A vállalatok gyakorlatának megváltozása

Az Irányelvvel kapcsolatban készült már olyan tanulmány, amelyben részletesebben elemzik a vállalatok lehetséges reakcióit, amelyek közül valamelynek biztosan meg kell valósulnia. Abban az esetben, ha a vállalat eddig is megfelelt a megfogalmazott kötelezettségeknek, az ő esetében csupán annyi eltérés merül fel, hogy az átvilágítást és jelentéstételt kötelezően el kell készítenie. Az emberi jogi normákat eddig önkéntesen nem alkalmazó vállalatok háromféleképpen reagálhatnak, amikor a kellő gondosságra vonatkozó szabályokat érvényre juttatják. Először, átalakíthatják működésüket, hogy megfeleljenek az előírásoknak, és így folytathatják üzleti tevékenységüket. Másodszor, megszakíthatják együttműködésüket a tevékenységi lánc problémás szereplőivel, helyettesítve ezeket más vállalatokkal. Ezt elérhetik például a beszállítók számának csökkentésével vagy az alkalmatlan gazdasági partnerek elkerülésével. Harmadszor, visszavonulhatnak a szabályozás által érintett üzleti tevékenységektől. A lehetséges gyakorlatok közül természetesen az Európai Unió számára az első eset megvalósulása lenne a szabályozás kvintesszenciája, fő célja, s habár egyelőre nem látni a pontos reakciókat, annyi mindenestre bizonyos, hogy a vállalatok gyakorlata meg fog változni (Jäger - Duran - Schmidt, 2023).

Ahogy az a korábbiakban már említésre került a német ellátási lánc átvilágítási törvény a CSDDD egyik meghatározó elődje, amely előírja, hogy Németországban működő vállalatok felelősséget vállaljanak az emberi jogok és környezeti normák betartásáért az ellátási láncuk egészében. Habár magánál az Irányelvnél még nem vizsgálták, hogy a vállalatok miként és milyen arányban cselekednek majd, a német törvénnyel kapcsolatban születtek már felmérések ezzel kapcsolatban. Galina Kolev-Schaefer és Adriana Neligan '*Due Diligence - Effect of Supply Chain regulation*' című jelentése, melyet a Kölni Gazdaságkutató Intézet publikált, az LkSG hatásait adatalapú eredmények alapján vizsgálja.

A 3. ábra alapján történő szemléltetés előtt érdemes letisztázni, hogy az LkSG-vel érintett vállalatok kisebbek a CSDDD által érintetteknél, amely jelentősen befolyásolhatja az érintettség

arányát, valamint a reakciók természetét, így az érintett kutatás csak részben tud irányt mutatni a várható hatásokkal kapcsolatban. A felmérés és a 3. ábra szerint a vállalatok csak korlátozottan reagálnak az ellátási láncról szóló törvényre: mindössze 3% tervezi a termelés Németországba történő visszatelepítését, és 4% hagyja abba az érintett cégek ellátását. Ezek az arányok kissé magasabbak az érintett vagy közepes méretű gyártó cégek esetében. A vállalatok 13%-a az emberi jogokat és környezetvédelmi szabványokat erősebben tiszteletben tartó országokba helyezi át a beszerzést vagy a termelést. Ez az arány magasabb a gyártó cégek (18%) és az érintett vállalatok (22%) körében. Az érintett vállalatok ötöde emelte a termékei árát a költségek fedezésére, és 7% részben visszavonult a gyenge kormányzati struktúrájú országokból – ez az arány a gyártó cégeknél minden hetedikre emelkedik. Mindössze a kisvállalatok 3%-a alkalmazott új munkatársakat a megfigyeléshez, míg a nagyobb vállalatoknál ez az arány 7–8%, a nagy gyártó cégeknél pedig ennek duplája. Külső szolgáltatókat a cégek 8%-a vesz igénybe, ez az érintett és a nagy gyártó vállalatok körében jelentősen magasabb. A vállalatok harmada nincs érintve a törvény által, így nincs szükség intézkedésekre – ez az arány a nagyvállalatoknál 20%-ra, a gyártó cégeknél pedig 29%-ra csökken. Eközben az összes vállalat 14%-a, az érintett vállalatoknak pedig 20%-a már eleget tesz a törvényi követelményeknek.

„Igen” válaszok aránya a vállalatméret szerinti osztályban (százalékban)

Kérdés: Milyen intézkedéseket tett vállalata a német ellátási lánc törvény követelményeinek teljesítése érdekében? (Három válaszkategória: igen, nem, nem tudja.)

3. ábra

forrás: Kolev-Schaefer - Neligan, 2024. 22. oldal (magyar nyelvre átdolgozott verzió)

6.2 Vállalatok költségeinek növekedése

A vállalatoknak költségekkel kell számolniuk az új szabályozásoknak való megfelelés érdekében, beleértve az átvilágítási folyamatok és eljárások kidolgozását és működtetését. Emellett további kiadások is felmerülhetnek a működésük és az tevékenységi láncuk módosításához szükséges beruházások során, amelyek célja a kedvezőtlen hatások kezelése és a fenntarthatósági követelmények teljesítése.¹⁰ Az bizonyos, hogy a vállalatoknak megnövekedett kiadásokkal kell majd számolniuk, amely teherre figyelemmel az uniós döntéshozók egy bizonyos nagysághoz, bevételhez igazították a személyi hatályt, így kötelezettség azokat a vállalatokat terhelni, amelyek egy évben átlagosan több mint 1 000 munkavállalót foglalkoztattak (ez a kitétel csak az Unió joga alapján létrejött vállalatokra vonatkozik), és a nettó világpiaci árbevételük meghaladta a 450 000 000 EUR-t.¹¹ Ezen kritériumok alapján vélhetően a kötelezettek finanszírozni tudják majd az átvilágítást, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy az Irányelv közvetlen címzettjeiként ott vannak a közép – és kivállalkozások, illetve a harmadik országok vállalatai is, akiknek szintén meg kell felelniük, az ő költségvetésükre azonban már sokkal nagyobb terhet jelent. Habár a nagyvállalatoknak anyagi segítséget kellene nyújtaniuk a kisebb vállalkozások részére kérdéses, hogy ez mennyiben lesz kivitelezhető és mennyiben fog megvalósulni. Összességében a vállalatok kiadásainak mértéke nagyban fog függeni attól, hogy már eleve megfelelnek-e az előírásoknak, vagy esetleg találnak emberi jogi jogsértésre vagy környezetszennyezésre utaló gyakorlatokat a tevékenységi láncukban, illetve, hogy ezt hogyan kezelik majd; hiszen dönthetnek úgyis, hogy a problémás területekről kivonulnak, esetleg beszüntetik egyes tevékenységeiket, vagy maradnak a jogsértéssel érintett régiókban és megpróbálják a problémát ott kezelni, ezen eltérő gyakorlatok eltérő költségvonzattal járnak.

6.3 A károsultak helyzetének javulása

Az Irányelv megfogalmazza a vállalatok polgári jogi felelősségét, amelyet akár a harmadik országban illetések személyek is érvényesíthetnek a tagállamok bíróságai előtt. A CSDDD csökkentheti a korlátolt felelősség által okozott társadalmi károkat. A vállalatok a felelősségi kockázat minimalizálása érdekében nem tudnak leányvállalatok és tevékenységek kiszervezése mögé bújni. Ha a vállalatoknak az általuk okozott károknál kisebb felelősséggel kell szembenéznük, bár különböző vállalati eszközökön keresztül, akkor az olyan társadalmi károk, mint a környezeti és emberi jogi jogsértések, túltermelődnének. Azáltal, hogy a CSDDD a leányvállalatokkal és az üzleti partnerekkel való kapcsolattartás során átvilágítási

¹⁰https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/qanda_22_1146/QANDA_22_1146_EN.pdf

¹¹ A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 2. cikk

kötelezettségeket, valamint e kötelezettségek elmulasztása esetén felelősséget állapít meg, a polgári jogi felelősséget funkcionálisan kiterjeszti a vállalat csoporton belüli és az egész tevékenységi láncra.¹²

A Loi de vigilance alapján 2019 óta, - amikor először lehetett érvényesíteni a végrehajtási mechanizmust - több mint egy tucat hivatalos értesítést bocsátottak ki, amelyek közül néhány polgári perhez vezetett. Különösen ezek a perek emberi jogi és környezeti kérdésekkel foglalkoznak, mint például az őslakos népek és a helyi közösségek jogainak sérelme, a biodiverzitás veszélyeztetése, valamint vízforrások szennyezése. Ez jól mutatja a mechanizmus potenciálját a vállalati elszámoltathatóság biztosításában az emberi jogok és a környezet védelme terén (Marcu et al., 2023). Az első per,¹³ amelyet e törvény alapján indítottak azonban úgy látszik egyelőre elbukott. A TotalEnergies ellen indítottak először pert, mivel egy olajvezeték-projekt kapcsán több mint 100 000 ember kizorításával és veszélyeztetett fajok károsításával vádolták. A felperesek, hat civil szervezet, kártérítést követeltek az érintett közösségek számára, és a projekt törvényi előírásokhoz igazítását kérték. A bíróság formai okok miatt elutasította az ügyet, mert a felperesek nem követték a szükséges lépéseket, mint az ismételt hivatalos panasz benyújtását. A gyorsított eljárás során csak a kockázatkezelési terv meglétét vizsgálhatták, amelyet a Total elkészített; a terv tartalmi megfelelése csak egy teljes peres eljárásban vizsgálható. Az ítélet kérdéseket vet fel a törvény hatékonyságáról és a francia bíróságok felkészültségéről a globális ellátási láncok kezelésében. A kritikusok szerint a bíróság túlságosan a formai követelményekre összpontosított, ahelyett, hogy a törvény célját, az emberi jogi jogsértések és környezeti károk megelőzését helyezte volna előtérbe. Az ügy fellebbezésre kerülhet, vagy teljes peres eljárásban folytatódhat, de addigra az olajvezeték már működhet, és a károk visszafordíthatatlanná válhatnak (Saage-Maaß, 2023). A francia Éberségi törvényhez tehát egyelőre nem társul sok precedens döntés, a fenti ítélet, ami mostanra megszületett sem szolgál túl kecsegtető hírekkel, ugyanakkor jól szemlélteti, hogy az ilyen ügyekben az áldozatoknak mennyi nehézséggel kell szembenéznie.

Tekintettel, hogy a CSDDD tagállami elődjei alapján indított perekre még nem lehet támaszkodni a gyakorlat területén, érdemes e körben a további jogterületek gyakorlatára alapozni, annak vizsgálatakor, hogy az Irányelv bírósági úton való érvényesítése hogyan fog valószínűleg alakulni. Míg az EU-nak nincs egyetlen átfogó jogszabálya, amely minden harmadik országbeli személy számára biztosítaná a perindítás lehetőségét, számos jogi keret ad lehetőséget erre

¹² lásd: Civil Liability in the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive Proposal. (2023b, September 22). *Oxford Law Blogs*. <https://blogs.law.ox.ac.uk/oblb/blog-post/2023/09/civil-liability-eu-corporate-sustainability-due-diligence-directive-proposal>

¹³ lásd: Total lawsuit (re failure to respect French duty of vigilance law in operations in Uganda) - *Business & Human Rights Resource Centre*. (n.d.), 2019.10.23. <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/total-lawsuit-re-failure-to-respect-french-duty-of-vigilance-law-in-operations-in-uganda/>

bizonyos területeken, például emberi jogok¹⁴, környezetvédelem¹⁵, polgári és kereskedelmi ügyek¹⁶, vagy diszkrimináció elleni jogok¹⁷ terén.

2019-ben a EU Külkapcsolati Politikai Főosztálya kiadott egy tanulmányt¹⁸ amely összegyűjti és elemzi az érintett témában releváns jogeseteket. Az alábbiakban a tanulmány alapján kerül két ügy feldolgozásra, ugyanis ezen peres esetek közül több is szolgálhat annak példaként, hogy milyen nehézségekkel néztek szembe azok a személyek, akik a globális nagyvállalatokat perelték be akár polgári jogi akár büntetőjogi alapon, nemzetközi szintén. Mindezen akadályok feltüntetése mellett ugyanakkor vizsgálatra kerül az is, hogy az Irányelv ezekre a problémákra hogyan reagált, milyen új módszereket vezetett be annak érdekében, hogy ezeket orvosolja.

2012 szeptemberében 260 ember halt meg és 32-en megsérültek a pakisztáni Karacsiban található Baldia textilgyárban. A KiK német ruha-kiskereskedelmi vállalat volt a gyár fő vásárlója. 2015. március 13-án egy túlélő és 3 áldozat családja keresetet nyújtott be a KiK ellen a németországi dortmundi regionális bíróságon, azt állítva, hogy a cégnek kell vállalnia a felelősséget a pakisztáni gyár tűzbiztonsági hiányosságaiért. A perben a tűz okozta fájdalomért és szenvedésért kártérítést követeltek minden érintett családnak, és kérték, hogy a cég vállalja, hogy gondoskodik a biztonságról a kiszervezett ruhagyártó létesítményeiben. 2016-ban a bíróság elfogadta a joghatóságot, később 2019-ben pedig arra hivatkozva utasította el a keresetet, hogy az elévülési idő lejárt.¹⁹ A német bíróságok joghatósága a Brüsszel I. átdolgozott rendelet 4. és 63. cikkén alapult, mivel a KiK alapszabály szerinti székhelye Németországban van. A döntés, amely született az ügyben nem hordoz magában érdemi válaszokat, azonban az eljárás rávilágított több olyan kihívásra és nehézségre is, amelyek valószínűleg a CSDDD kártérítési pereiben is vissza fognak köszönni.

¹⁴ Az Európai Unió Alapjogi Chartája HL C 326., 2012.10.26. p. 389–405.

¹⁵ Egyezmény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról (Aarhusi Egyezmény) HL L 124., 2005.5.17, p. 4–20.

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (Brüsszel Ia) HL L 351., 2012.12.20, p. 1–32.

¹⁷ A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról HL L 180., 2000.7.19, p. 22–26

¹⁸ Axel MARX - Claire BRIGHT - Jan WOUTERS et al. (2019): Access to legal remedies for victims of corporate human rights abuses in third countries, *Study from Policy Department for External Relations*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603475/EXPO_STU\(2019\)603475_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603475/EXPO_STU(2019)603475_EN.pdf)

¹⁹ lásd: KiK lawsuit (re Pakistan) - *Business & Human Rights Resource Centre*. (n.d.). <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/kik-lawsuit-re-pakistan/>

6.3.1 Bizonyítás

Probléma merült fel például abba, hogy nehezen lehet megoldani a felperesekre háruló bizonyítási kötelezettség és a bizonyítékokhoz való hozzáférés nehézségeit. Ebben az esetben különösen egy olasz cég ellen indított kereset kapcsán merültek fel nehézségek, amely állítólag megtagadta a releváns információk közzétételét a titoktartási kötelezettségekre hivatkozva, ezáltal gátolva az emberi jogi aktivisták és külső független felek munkáját a tények megállapításában (Marx et al., 2019). Habár valószínűleg a gyakorlatban még ha a vállalatoknak kötelező is lesz kiadni információt, ha azt nem teljesítik a bíróságok nem fogják tudni azt kikényszeríteni, azért a CSDDD megfogalmaz több, a bizonyítást elősegítő rendelkezést. Így a kereset benyújtása esetén, ha a felperes annak alátámasztására olyan indokolást terjeszt elő, amely tartalmazza az észszerűen rendelkezésre álló és a kártérítési igénye megalapozottságának megfelelő alátámasztásához elégséges tényeket és bizonyítékokat is, valamint jelezte azt is, hogy a vállalatnak további bizonyítékok vannak a birtokában, a bíróságok a nemzeti eljárásjoggal összhangban kötelezhetik a vállalatot e bizonyítékok bemutatására. Ezen felül a tagállamok kell, hogy biztosítsák, hogy a nemzeti bíróságok hatáskörrel rendelkezzenek a bizalmas információkat tartalmazó bizonyítékok bemutatásának elrendelésére, amennyiben azt a kártérítési kereset szempontjából relevánsnak ítélik és a tagállamok biztosítják, hogy az ilyen információk bemutatásának elrendelése esetén a nemzeti bíróságoknak hatékony intézkedések álljanak a rendelkezésére az ilyen információk védelme céljából.²⁰

6.3.2 Költségesség

A vállalati emberi jogi visszaélésekkel kapcsolatos perekben a felperesek gyakran alacsony jövedelmű országok marginalizált csoportjaiból származnak. Ez azt eredményezi, hogy általában nem tudják megfizetni a perköltségeket, még akkor sem, ha azok Németországban viszonylag alacsonyak. A KiK-ügyben például a perköltségek csak mintegy 3000 eurót tettek ki, miközben a pakisztáni munkavállalók havi bére 95 és 170 euró között mozgott (Wesche – Saage-Maaß, 2016). Erre a problémára válaszul mondja ki az Irányelv, hogy a tagállamoknak az átültetés során biztosítaniuk kell, hogy az eljárás költségei ne legyenek megfizethetetlenül magasak az igazságszolgáltatást igénybe venni kívánó felperesek számára.²¹

²⁰ A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 29. cikk (3) bekezdés e)

²¹ A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 29. cikk (3) bekezdés b)

6.3.3 Alkalmazandó jog

A Róma II. rendeletének 4. cikke értelmében ebben az ügyben a Pakisztáni jog volt az alkalmazandó jog, mivel a kár ott következett be.²² Az a tény, hogy a fogadó állam jogszabálya volt az alkalmazandó jog, jelentős akadályokat teremtett a felperesek számára. Először is azért, mert a pakisztáni jog alacsonyabb egészségügyi és biztonsági standardokat, valamint munkajogi standardokat ír elő, ami a gyengébb kormányzati struktúrákkal, illetve a helyi jogszabályok érvényesítésének hiányával függ össze. Ezen kívül a követelések elévültek a pakisztáni jog alapján, míg német jog alkalmazása esetén azok még érvényesíthetők lettek volna (Wesche - Saage-Maaß, 2016). Tekintve, hogy a gyengébb harmadik állambeli környezetvédelmi és emberijogi jogszabályok kiüresítenék a CSDDD célját, a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a polgári jogi felelősséget szabályozó 29. cikket átültető nemzeti jogszabályi rendelkezések elsőbbséget élvező kötelező rendelkezések legyenek azokban az esetekben, amikor az érintett követelésekre alkalmazandó nemzeti jog nem valamely tagállam joga.²³ Tehát ezekben az ügyekben mostantól a tagállamok szabályai szerint fognak eljárni, ami az áldozatok számára nagyobb védelmet, több biztosítékot jelenthet.

6.3.4 Időbeli korlátok

A KIK perében további gondként merült fel a polgári követelések elévülési ideje, ami általában egy és három év között mozog, ami rövid, és nem veszi figyelembe a transznacionális ügyek bonyolultságát. Ez jelentős akadályt jelentett a felperesek számára, akik nem tudtak így jogorvoslatot igényelni Németországban. Annak érdekében, hogy az elévülési idő kezdetére, időtartamára, nyugvására, illetve megszakadására vonatkozó nemzeti szabályok ne akadályozhassák indokolatlan módon a kártérítési keresetek benyújtását, az ezen Irányelven alapuló kártérítési keresetek indításának elévülési ideje legalább 5 év kell, hogy legyen, és semmi esetre sem lehet rövidebb a polgári jogi felelősségre vonatkozó általános nemzeti szabályrendszerekben előírt elévülési időnél, továbbá az elévülési idő nem kezdődhet meg az előtt, hogy a jogsértés megszűnt volna és a felperes tudomást szerzett volna bizonyos tényekről.²⁴

6.3.5 Felelősség megállapítása

Ebben az esetben egy fontos akadályt képzett, hogy nehéz volt közvetlen felelősséget tulajdonítani egy alvállalkozó cégnek a megfelelő gondosság elmulasztásából adódóan, amelynek célja, hogy biztosítsa az emberi jogok betartását globális beszállítói láncokban. A gyakorlatban

²² Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.) HL L 199., 2007.7.31, p. 40–49 4. cikk

²³ A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 29. cikk (7) bekezdés

²⁴ A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 29. cikk (3) bekezdés a)

ez azt igényelte volna, hogy a felperesek bizonyítsanak számos elemet, például azt, hogy milyen mértékben és milyen ellenőrzést gyakorolt az anyavállalat a beszállítói tevékenységek felett, ami rendkívül nehezen bizonyítható. Az a tény, hogy az információhoz való hozzáférés (például belső dokumentációk) általában nagyon korlátozott, még nehezebbé tette a felperesek számára, hogy alátámasszák igényeiket (Skinner et al, 2021). A CSDDD alapján a kötelezett vállalatok felelőssége fennáll abban az esetben, ha szándékosan vagy gondatlanságból megszegte a megállapított kötelezettségeket és amennyiben az Irányelv I. mellékletében felsorolt jog, tilalom vagy kötelezettség a természetes vagy jogi személy védelmét szolgálja továbbá az említett kötelezettségszegés következtében sérült a természetes vagy jogi személynek a nemzeti jog által védett jogi érdeke. A polgári jogi felelősség abban az esetben is fennáll a kötelezett vállalatoknál, amennyiben a károkozást a leányvállalata vagy a tevékenységi láncba tartozó vállalat követi el, ha az abból fakad, hogy a vállalat nem tett eleget az átvilágítási, illetve megelőzési vagy mérséklési kötelezettségeinek. Tehát a szoros ellenőrzési vagy közreműködési kapcsolatot többé nem kell bizonyítaniuk a felpereseknek, a nagyvállalat felelősségét könnyebb lesz megállapítani, ugyanakkor azt szükséges bizonyítani, hogy a károkozást nem kizárólag a tevékenységi láncába tartozó üzleti partnerei okozták.²⁵

2011. május 2-án a Kongói Demokratikus Köztársaság északi részén fekvő Bongulu falut állítólag a kongói rendőrség és katonaság támadta meg, melynek során több emberi jogsértés, például nemi erőszak és önkényes letartóztatások történtek. A Danzer Group vezetőit azzal vádolták, hogy nem akadályozták meg ezeket a visszaéléseket, és segítettek a kongói biztonsági erőknek, akik pénzügyi és logisztikai támogatást kaptak Danzer korábbi leányvállalatától, a SIFORCO-tól. A Danzer és a SIFORCO tagadta a vádakokat, állítva, hogy nem voltak felelősek az eseményekért.²⁶ 2013-ban nem kormányzati szervezetek büntetőfeljelentést tettek Németországban Olof von Gager, a Danzer Group vezető menedzsere ellen, azonban 2015 márciusában a tübingeni államügyészség megszüntette a nyomozást. Látható, hogy ebben az ügyben sem került sor érdemi elbírálásra, ráadásul az alkalmazandó jogterület büntetőjog volt, ugyanakkor ebből a perből is leszűrhetőek további olyan nehezítő tényezők, amelyek a CSDDD alatt folyó eljárásokban is megjelenhetnek. A hivatkozott Tanulmány elemzi itt is azokat a tényezőket, amelyek gátat szabtak az ügy érdemi lefolytatásának; a finanszírozás hiánya itt is jelentős akadályt jelentett, mivel a felperesek nem részesültek jogi segítségben, ami elbátortalanította őket attól, hogy fellebbezést nyújtsanak be. Az anyagi források hiánya

²⁵ A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 29. cikk (1) bekezdés

²⁶ lásd: Danzer Group lawsuit (re Dem. Rep. Congo, filed in Germany) - *Business & Human Rights Resource Centre*. (n.d.). <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/danzer-group-lawsuit-re-dem-rep-congo-filed-in-germany/>

ellehetetlenítette a jogi képviselet hatékony működését, és hozzájárult ahhoz, hogy az ügy nem jutott el magasabb szintű bíróságokra. Ezen kívül a tanúk biztonságát is veszély fenyegette a per során, mivel egyes áldozatokat és tanúkat állítólag megfélemlítettek és nyomás alatt tartottak, vagy lefizettek (Skinner et al, 2021). Ezek a tényezők jelentősen befolyásolták a tanúk biztonságát és a vallomásaik hitelességét, ami megnehezítette az igazságszolgáltatási folyamatot. Transznacionális ügyekben kulturális akadályok nehezítik a regionális bíróságok és ügyészek munkáját, mivel gyakran hiányzik a tapasztalatuk az ilyen ügyek kezelésében. Eltérő kulturális normák befolyásolhatják a tények értelmezését, például a Kongói Demokratikus Köztársaságban, ahol a helyi közösségek vezetői döntenek, ami megnehezíti a bizonyítékok összegyűjtését és a tanúvallomások megszerzését. Nemi erőszakkal kapcsolatos ügyekben, mint a Yalisika faluban történt eset, a megbélyegzés megakadályozza, hogy az áldozatok nyíltan beszéljenek. Női szervezetek próbálkozásait a párbeszédre gyakran a jelenlévő férfiak akadályozták, ami jelentősen nehezítette a bizonyítékgyűjtést. Továbbá nyelvi akadályok is nehezítették az eljárást, mivel az ügyben minden anyagot és interjút le kellett fordítani. Ez nemcsak jelentős költségnövekedést eredményezett, hanem aggályokat vetett fel a vallomások következetességével kapcsolatban. Az Európai Központi Emberi Jogi és Alkotmányos Jogokért szerint ezek a nyelvi és kulturális akadályok egy mélyebb problémát jeleznek, amelyet a vállalati emberi jogi visszaélések áldozatai tapasztalnak a jogi eljárások során: az idő és az erőforrások hiányát (Marx et al., 2019).

Amíg az első jogeset jól szimbolizálta azt, ahogy az Irányelv sok problémára igyekezett eszközt és megoldást találni, addig a Danzer ügy jól reprezentálja azokat az aggályokat is, amelyeket egy jogi szabályozás nem fog tudni kellően feloldani és kezelni. Az utóbb említett akadályok tehát még számos megoldatlan kérdést, avagy problémát hordoznak magukban.

7. Közvetett hatások

Az extraterritoriális jogalkotás és jogalkalmazás kihívást jelenthet a modern nemzetközi jog alapvető rendezőelve számára, nevezetesen, hogy a politikai és jogi hatalmat elvileg területileg meghatározott részek felett gyakorolják. Mind az EU, mind az USA jelentős fogyasztói piacukkal globális vagy külföldi tevékenységekre gyakorolnak hatást azzal, hogy például az importált áruk fenntarthatósági és emberi jogi normák betartásához kötik. Ezzel egyoldalúan alkalmazzák a területiséget globális kormányzásra. Ezek a kormányzási taktikák joghatósági aggályokat kelthetnek, és a gazdaságilag fejlett nemzetek prioritásainak ráerőltetéseként is értelmezhetők a kevésbé fejlett országokra, visszhangozva a nyugati gyarmati örökséget. Bár van, hogy megjelenik nemzetközi ellenállás, ez általában mérsékeltebb, mivel a szabályok globális érdekeket, környezetvédelmet és emberi jogokat szolgálnak. Az extraterritoriális jogalkotás és

joghatóság szélesebb körű vitájában, elfogadott elvei ellenére, kritikát kapott, mint egy olyan fogalom, amely elsősorban a már amúgyis erős államokat erősíti. Erre példa a nemzetközi jog harmadik világbeli megközelítései, amely szerint az extraterritorialitás „posztkoloniális uralmi technika”, amely lehetővé teszi a „Nyugat” számára, hogy saját értékeit kényszerítse más országokra, ezzel veszélyeztetve az újonnan független államok szuverenitását (Parrish – Ryngaert, 2023). Egy másik állítás szerint az extraterritorialitás egy egyoldalú jogi-politikai cselekvés, amely károsítja a nemzetközi beleegyezésen alapuló multilaterizmust, és aszimmetrikus hatással van a gyengébb államokra (Engström, 2024).

Az EU jogszabályainak extraterritoriális hatásra irányuló törekvései és a tagállamok kezdeményezései a hazai ellátási láncok átvilágítására arra utalnak, hogy a CSDDD jelentős gazdasági, jogi és pénzügyi következményekkel jár majd, és alapvető elvi kérdéseket is érinteni fog. E területi kiterjesztés azonban ütközhet többek között az ENSZ Alapokmánya által meghatározott nemzeti szuverenitás elvével, valamint a Közös, de Megkülönböztetett Felelősségek és Képességek elvével, amelyet az ENSZ Éghajlat-változási Keretegyezménye és a Párizsi Megállapodás is magában foglal. Emellett figyelembe kell venni, hogy a fenntartható fejlődés meghatározása eredetileg nemzeti előjog volt, ahogyan azt a Rio-i Környezetvédelmi és Fejlesztési Nyilatkozat is megfogalmazta (Marcu et al., 2023). Az előbbieken felvázolt elvekre és egyezményekre is nézve, úgy tűnik, hogy az EU felgyorsítaná vagy befolyásolná a környezetvédelmi intézkedéseket más országokban, hiszen egyfajta ultimátumot állít a vállalatok elé: vagy megfelelnek vagy végül akár meg is szűnhet a gazdasági és kereskedelmi kapcsolat. Ugyan az Irányelv méltányolható értékekre épít és alapvetően pozitív értékeket képvisel, azért felvetődik a kérdés, hogy az emberi jogok és a környezetvédelem, mint cél, felsőbbrendű-e, mint a harmadik országok érdekei vagy akarata? A CSDDD tehát valószínűleg jelentős hatást gyakorol majd a harmadik országok jogszabályaira és azok végrehajtására, de az EU önmagában nem képes megoldani a fejlett világ kihívásait ezzel az Irányelvvvel. A fejlődő országok globális emberi jogi és környezetvédelmi normákhoz való integrálása gyakorlati, kulturális és erkölcsi értelemben is bonyolult, és ezek az erőfeszítések gyakran figyelmen kívül hagyják a helyi körülmények, szokások és politikák komplexitását, amelyek akadályozhatják ezen országok helyi rendszereinek vagy gazdaságának megerősítését.

Az Irányelv a hatálya alá tartozó vállalatok tevékenységi láncának részét képező harmadik országbeli vállalatok által nyomást gyakorolhat az EU a területén és joghatóságán kívül eső vállalatokra, hogy tartsák be a nemzetközi egyezményeket, amelyek szabályai a harmadik államban akár nincsenek is érvényben. A CSDDD-ben említett más vállalatokkal ellentétben ez a kategória bármilyen méretű harmadik állambeli cégeket lefed, feltéve, hogy üzleti kapcsolatban állnak vagy más módon kapcsolódnak az érintett európai vállalatok tevékenységi láncához, hiszen

az átvilágítás és megfelelés akkor érhető el a kötelezett vállalatok által, ha a láncokban lévők is megfelelnek a környezetvédelmi és emberi jogi előírásoknak. A CSDDD végrehajtásánál figyelembe kellene venni a fejlődő országok beszállítóinak eltérő kapacitásait és lehetőségeit. Bár az EU hivatkozhat a CSDDD javaslat mellékletében felsorolt nemzetközi emberi jogi és környezetvédelmi egyezményekre azzal az érvel, hogy csupán olyan követelményeket támaszt, amelyeket más országok már elfogadtak, fennáll annak a veszélye, hogy ez sértheti a nemzetközi jogot, ugyanis nem minden érintett vállalat működik olyan országban, amely részes fele lenne valamennyi vonatkozó szerződésnek (Marcu et al., 2023).

Többek között gazdasági szempontokból is az lenne az ideális, ha az érintett vállalatok továbbra is jelen lennének ezekben a térségekben, és aktív hatást gyakorolnának a szerződéses partnereik működési körülményeire ("maradni és cselekedni"). (Bierbrauer, 2022, 345.o.) Amennyiben azonban ilyen hatás nem érhető el, fennáll a veszélye annak, hogy ezek a vállalatok kihasználják a helyzetet, és elhagyják a problémás piacokat, vagy már eleve elkerülik azokat ("kivonulni és menekülni"). Ez már felmerült a brazil szóját importáló francia élelmiszertermelők esetében is. Az eset remek szemléltetésként szolgál, a szója brazil terjeszkedésével kapcsolatos európai HREDD-politikák (Human rights and environmental due diligence) áttekintésére, és annak elemzésére, hogy miért számíthatunk vagy nem 'Brüsszel hatásra' például a szója ellátási láncokban. A szója Franciaország legnagyobb mezőgazdasági importcikke, Brazília pedig a fő beszállító. A Franciaországban fogyasztott szója majdnem teljes egésze (90%) a haszonállatok takarmányozására szolgál. A három legnagyobb brazil szójabeszállító közül kettő, a Bunge és a Cargill, a dél-amerikai ország legnagyobb erdőirtói között van. 2018-ban ez a két amerikai mezőgazdasági óriás szállította a Franciaországba importált brazil szója több mint felét (54%), amelynek körülbelül kétharmada a Cerrado régióból, a világ legnagyobb trópusi szavannájából származik, ahol az erdőirtás hatalmas méreteket ölt.²⁷ De ugyanígy szállítottak szóját Spanyolországba, Hollandiába és Németországba is. Olyan nagyvállalatok, mint a Danone, Carrefour, az Auchan, a Leclerc, a Lidl, a Metro és az Aldi, valamint a Burger King és a Quick gyorséttermek nagy francia élelmiszeripari vállalatai a Cargill és a Bunge szójababjának vannak kitéve ellátási láncukban. Tehát adott egy eset, amelyben számos ország számos vállalat a szója nagy részét olyan területről szerzi be, ahol bizonyított a hatalmas léptékű erdőirtás és környezetszennyezés. Egy ezzel a történnel foglalkozó tanulmány alapján ebben az esetben a következőket figyelhettük meg; egyrészt a HREDD-politikák és az esetleges 'Brüsszel hatás' kritikus kérdésévé válik az, amit ellátási lánc divergenciának nevezünk, azaz olyan taktikai átrendeződések, amelyek korlátozhatják ezen szabályozások hatékonyságát. Más szavakkal,

²⁷ lásd: <https://www.mightyearth.org/wp-content/uploads/France-English-Data-sheets.pdf>

fennáll annak a veszélye, hogy az erdőirtástól mentes szója a magasabb fenntarthatósági szabványokkal rendelkező importáló országokba áramolhat, miközben a magas kockázatú területekről származó termelés zökkenőmentesen eljut az alacsonyabb követelményeket támazstó fogyasztókhoz, így például Kínába vagy Japánba. Az európai piac „tisztává” válna az átrendeződés miatt, anélkül, hogy az erdőirtás csökkenne a helyszínen. Míg a harmadik állambeli termelők és exportőrök részéről az előbbieken felvázolt lépésekre számíthatunk, addig az EU-s importőröknél az a valószínűbb forgatókönyv, hogy az európai vállalatok inkább biztonságosabb régiókba költöznek, és kizárják a problémás beszállítókat, ahelyett, hogy a magas kockázatú területeken tevékenykednének és befolyásukat a fejlődés elősegítésére használnák. Például olyan nagyvállalatok, mint a Carrefour és a Danone – amelyekre a francia Éberségi törvény vonatkozik – már jelezték, hogy a káros hatások minimalizálása érdekében csökkenteni kívánják a Brazíliából származó szójaimportot (Lima - Schilling-Vacaflor, 2024). Fentiekre tekintettel tehát ebben az esetben az ellátási láncokban keletkezett erdőirtási és nem megfeleléségi problémák, nem kerültek és kerülnek megoldásra akként, hogy az uniós nagyvállalatok anyagilag támogatják a brazil mezőgazdasági termelés fenntarthatóvá válását, vagy a brazil termelők a nyomás hatására fenntarthatóvá válnak. Sokkal inkább kerül számításba, hogy a piac szimplán átrendeződik.

Az Irányelv indoklása szerint a vállalatoknak fel kell függeszteniük az üzleti kapcsolatot azokkal a partnerekkel, ahol ezáltal nagyobb befolyást gyakorolhatnak rájuk, és ezzel lehetőség nyílik a káros hatások kezelésére. Ha azonban ésszerűen nem várható, hogy ezek az erőfeszítések sikerrel járnak – például államilag elrendelt kényszermunka esetén –, vagy ha a megerősített megelőző intézkedési terv sem elegendő a káros hatások megszüntetéséhez vagy csökkentéséhez, a vállalatok számára kötelezővé tehető az üzleti kapcsolat megszakítása az érintett tevékenységekkel kapcsolatban. Ez különösen akkor érvényes, ha a káros hatás súlyosnak minősül. Annak érdekében, hogy a vállalatok ennek a kötelezettségnek eleget tehessenek, a tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a vonatkozó szerződések tartalmazzanak olyan rendelkezéseket, amelyek lehetővé teszik az üzleti kapcsolat megszüntetését. Érdemes azonban ezzel kapcsolatban megjegyezni egy helyesen megállapított gondolatot, miszerint; *„A GVC-k térnyerése nem egyszerűen a multik új típusú termelésszervezési megoldása: ez a nemzetközi kereskedelem jelentős bővülésével is járt. A nemzetállamok érdekeltek a multik megtartásában, mert azok munkahelyeket teremtenek, adót fizetnek stb. Ezek okán igyekeznek olyan feltételeket teremteni, hogy a GVC-n belüli kereskedelem feltételei megfelelőek, sőt kedvezőek legyenek a multik számára.”* (Majoros, 2019, 32.o.) Ezen gondolat különösen érvényes lehet a fejlődő országok számára, akikhez az innovációt, a munkahelyeket, a tőkét jelentős mennyiségben a fejlett országok multijai viszek be, így különösen fontos lehet számukra, hogy ezek a vállalatok maradjanak is ott, vagy hogy a nagyvállalatoknak továbbra is szállíthassanak, exportálhassanak.

E kvázi gazdasági függésből adódóan pedig valószínűleg jobban érdeke legalábbis az elmaradottabb régióknak, hogy az Unió elvárásainak megfeleljenek, mintsem, hogy konstans ellenálljanak és megkockáztassák az üzleti kapcsolatok megszakadását. Ugyanakkor, mégha a harmadik országok igyekeznek is majd megfelelni, mivel a vállalatok számára növekedni fognak a normák betartásához kapcsolódó költségek, fennáll a veszélye annak, hogy visszavonulnak a fejlődő régiókból, ami esetleg deindusztrializációhoz és gazdasági hanyatláshoz vezethet.

8. A végrehajtásban rejlő további kihívások

8.1 Az Irányelv hatálya alá tartozó Unió leányvállalatok harmadik állambeli anyavállalatai

Amennyiben a harmadik állam joga alá tartozó anyavállalat egy vagy több európai leányvállalata megfelel a mennyiségi árbevétel kritériumoknak, és ezért az Irányelv hatálya alá tartoznak, az, például az amerikai anyavállalatot is közvetlenül érinteni fogja.²⁸ A kötelezettségek közvetve is ki fognak hatni az anyavállalatra több szempontból is, így például, amennyiben a szülővállalat határozza meg a 'leány' üzleti politikáját, illetve tevékenységét az anyavállalatnak a mögöttes nemzetközi egyezményekkel ellentétes cselekménye visszaüthet a láncban, és megfelelési kudarcot okozhat a CSDDD alá tartozó leányvállalatoknál. Továbbá, amennyiben a leányvállalat kötelezettséget szeg és megbírságot kifizet, az ebből fakadó anyagi veszteséget is valószínűleg az anyavállalat kompenzálja majd, így a megfelelés ellenőrzésére nekik is érdemes lesz kiemelt figyelmet fordítaniuk (Enriques - Gatti, 2022). A kötelezettségek kiterjesztése a vállalat anyavállalataira – függetlenül attól, hogy azok hol találhatók – tehát egyaránt közvetlenül és közvetve is alkalmazza az uniós jogot a harmadik országokban lévő anyavállalatokra, amelyek egy teljesen eltérő joghatóság alá tartoznak (Zonta, 2024). Az anyavállalatok felelőssége ugyanakkor indokoltnak tűnik. Az önálló jogi személyiség és a korlátozott felelősség nem zárhatja ki teljesen a leányvállalataikat utasító és felügyelő anyavállalatok felelősségét. A felelősségre vonáshoz azonban eddig arra volt szükség, hogy a felperesek tudják igazolni az anyavállalat felelősségét és alátámasztani például, hogy az anyavállalat közvetlenül felelősséget vállalt azokért a szabályzatokért, amelyek a per tárgyát képezték, vagy hogy az anyavállalat irányította azokat a műveleteket, amelyek alapját képezték a követelésnek. A CSDDD azonban már más logikán alapul. Az indoklás alapján mentesülhetnek az anyavállalatok, amennyiben fő tevékenységük az operatív leányvállalatok részvényeinek birtoklása, és amennyiben nem vesznek részt a csoportot, illetve egy vagy több leányvállalatát érintő irányítási, operatív vagy pénzügyi döntésekben.

²⁸ A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 2. cikk (2) bekezdés

Ezek a kivételeken kívül az Irányelv feltételezi, hogy az anyavállalatok „jelentős tudással” vagy szakértelemmel rendelkezik a leányvállalat működésével kapcsolatban (Ojeda, 2021, 229 - 230.o.).

A multinacionális vállalatok befolyása miatt sok „vendéglátó” vagy „fogadó” országban aggodalmak merülnek fel, ugyanis a multinacionális vállalatokat gyakran tekintik közvetítőknak, akik az anyaország kulturális, politikai és gazdasági értékeit továbbítják a befogadó országok felé. Valóban, a multinacionális vállalatok leányvállalatai információáramlást biztosítanak az anyaország és a befogadó országok között, de ez nem egyirányú: az információk visszafelé, a befogadó országból az anyaországba is áramlanak. Azonban az esetek többségében a befogadó ország értékeinek és szemléletének közvetítése az anyaország felé, a vállalati láncolaton keresztül nem bizonyul annyira sikeresnek (Dankó, 2009). Párhuzamot vonva a CSDDD-vel - a profitorientált anyavállalatokat a haszonszerzés motiválja, és az esetleges gyengébb szabályokat érvényesítő régiókban való környezetszennyezés vagy emberi jogi jogsértések a 'felsőbb cél' elérése érdekében a szükséges rosszá válhatnak. Tehát ameddig a multinacionális vállalatok hasznot látnak, addig az anyavállalatok és anyaországok igyekeznek a saját igényeiket közvetíteni és presszionálni a fogadó államokra, azoknak érdekeit háttérbe helyezve. Ezen megközelítés alapján a vendéglátó országok igényei kevésbé jutnak el az 'anyákhoz' pedig a fogadó országban való leányvállalatok működését többségében az anyavállalatok határozzák meg és befolyásolják. Ezt a fajta aszimmetriát orvosolná az Irányelv, azzal, hogy az anyavállalatokra és anyaországokra felelősséget telepít, hiszen így mindenképp szükséges lesz és az érdekükben fog állni az, hogy a környezetvédelmi és emberi jogi előírásokat betartsák, betartassák. Az azonban továbbra is nyitott kérdés marad, hogy például az Egyesült Államokban vagy Kínában operáló nagy anyavállalat általi teljesítést miként tudják majd effektíven ellenőrizni és kikényszeríteni, valamint, hogy mindez mekkora ellenállásba fog ütközni.

8.2 Vállalat általi teljesítés

Elsősorban maga a kötelezett, azaz a gazdasági társaság az, aki köteles jelentést tenni és átvilágítani nem csak a leányvállalatait, de a tevékenységi láncához tartozó többi, az EU-n kívülre eső vállalatot is, környezetszennyezési és emberi jogi jogsértési tendenciájukkal összefüggésben. Ezesetben az Unió kiterjesztett hatása a vállalatokon keresztül zajlik közvetve, ugyanis a kötelezett társaságok bele kell, hogy láthassanak a harmadik országokban zajló tevékenységekbe, valamint biztosítaniuk kell az EU joga alapján elvárt emberi jogi és környezeti standardok érvényesülését.

Maguk a vállalatok is nehézségekbe ütközhetnek, amikor átvilágítási kötelezettségeiket teljesítik, ugyanis a harmadik államoknak nem feltétlenül érdeke kiadni a joghatóságuk alatt

operáló vállalatok emberi jogokhoz és környezetszennyezéshez kapcsolódó adatait. A Volkswagen-ügy és a vádak, miszerint a cég ujjur kényszermunkát vett igénybe egy Hszincsiangban található üzemben, is jól reprezentálja az előbbiekben felvázolt helyzetet, és rávilágíthat a rugalmas és fokozatos gondossági kötelezettségek szükségességére (Koos, 2024, 144.o.). A vádak alapján a Volkswagen nem vizsgálta megfelelően a kínai ellátási láncai és a kényszermunka közötti lehetséges kapcsolatokat. A vállalat 2023-ban egy mélyen hibás auditot is megbízott a Volkswagen és a SAIC, egy kínai állami autógyártó vegyesvállalat leányvállalata által üzemeltetett hszincsiangi üzemben. A Volkswagen álláspontja szerint a kínai kormány Hszincsiangban folytatott átfogó megfigyelése és elnyomása azt eredményezte, hogy az auditok nem tudták hitelesen ellenőrizni, hogy a régió létesítményei mentesek-e a kényszermunkától.²⁹ A Volkswagen azt állította, hogy nem tud elegendő befolyást gyakorolni a kínai SAIC vállalattal kötött közös vállalkozásban, amely 2012 óta működteti az üzemet. A vállalat azt is hangoztatta, hogy az adott esetben a gondossági kötelezettség nem egyeztethető össze azzal az egyetemes jogelvvvel, amely tiltja a felelősség átruházását, ha valaki nem tudja kontrollálni az adott problémát. Az irodalom szerint a vállalatok számára közvetlen (és a CSDDD esetében közvetett) beszállítóikra vonatkozó gondossági kötelezettségek érvényesítése során felmerülő, nehéz vagy kezelhetetlen erőfeszítések negatívan befolyásolhatják az ellátási láncra vonatkozó törvények törvényhozási célját (Koos, 2024, 155.o.).

Az Irányelv 29. cikke alapján a vállalatok polgári jogi felelősségre vonhatók a természetes vagy jogi személyeknek okozott károkért, feltéve, hogy; a vállalat szándékosan vagy gondatlanságból szegte meg a megállapított kötelezettségeit, amennyiben ezen Irányelv mellékletében felsorolt jog, tilalom vagy kötelezettség a természetes vagy jogi személy védelmét szolgálja és a kötelezettségszegés következtében sérült a természetes vagy jogi személynek a nemzeti jog által védett jogi érdeke. A vállalat nem vonható felelősségre a kárért, ha azt kizárólag a tevékenységi láncába tartozó üzleti partnerei okozták.³⁰ A kötelezettségszegés magában foglalhatja a megfelelő enyhítő intézkedések elmulasztását, beleértve például egy kkv üzleti partner támogatásának elmulasztását, az üzleti tervek szükséges módosításainak elmaradását, vagy az üzleti kapcsolatok felfüggesztésének vagy megszüntetésének hiányát, ha arra szükség van. Az előbbiekkel kapcsolatban nem világos, hogy abban az esetben tehát, ha csak az üzleti partner okoz kárt, mennyiben lehet mégis áthárítani a felelősséget a nagyvállalatokra arra hivatkozva, hogy nem nyújtottak megfelelő pénzügyi támogatást.³¹ Amennyiben a kárt a vállalat,

²⁹lásd: Volkswagen: Address Uyghur forced labor. (2024, May 28). *Human Rights Watch*. <https://www.hrw.org/news/2024/05/27/volkswagen-address-uyghur-forced-labor>

³⁰ A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 29. cikk (1) bekezdés

³¹ lásd: The CSDDD and Civil Liability: Expanding the reach of EU Courts. *Watson Farley & Williams* (2024, August 22)., <https://www.wfw.com/articles/the-csddd-and-civil-liability-expanding-the-reach-of-eu-courts/>

annak leányvállalata vagy üzleti partnerei közösen okozták, akkor mindannyian egyetemlegesen felelnek, amely egyetemleges felelősség a vonatkozó nemzeti jogszabályok szerinti feltételek figyelembevételével érvényesül.³² Tehát a vállalatot kötelezhetik például a teljes pénzügyi kártérítés megfizetésére, még akkor is, ha a kárt közösen idézte elő más szereplőkkel, amelyek közül néhány esetleg az EU bíróságainak joghatóságán kívül esik. Ez a vállalatokra jelentős felelősséget, bizonytalanságot és anyagi terhet is róhat.

Alexander Schall a németországi lüneburgi Leuphana egyetem professzora elgondolkodtató kritikát fejezett ki az Irányelv gyakorlati megvalósulása terén. A felügyeleti kötelezettség a beszállítók tekintetében válik igazán kétségesse. Szerinte a „CSDDD nem érti”, hogy a normál vállalatok nem felügyeleti szervek és nem alkalmas kapuőrök. Olyan kérdéseket vet föl, mint például, hogy pontosan mit is kellene tennie egy vállalatnak, ha egy magas kockázatúnak ítélt országból, például Törökországból szerez be alkatrészt? Küldjön kérdőíveket, de amennyiben azok vagy alapból a távkommunikáció nem tartalmaznak kielégítő választ, oda kellene utazni valakinek személyesen behajtani az információkat? Ha így tesznek, azt hogyan kellene megvalósítani? Partnerként mosolyogva, vagy ha és amennyiben ez nem vezet eredményre nyomozzon, vallasson, esetleg helyezzen el megfigyelőeszközöket, vagy alkalmazzon belső revíziót? Lehetséges az a megoldás is, hogy a nagyvállalatok ezt az információszerzési kötelezettséget szerződéses úton áttelepítik a láncukban olyan társaságra, aki közvetlenül érintkezi egy másik láncbéli vállalattal. Ugyanakkor ebben az esetben is kérdéses, hogy hol az a mértékhatár, amelynél a kötelezett nagyvállalat már túlzott mértékű feladat áttelepítést végez. Az információk megszerzésének sikeressége nagyban fog függeni a tevékenységi láncához tartozó vállalatok, pontosabban az azok fölött joghatóságot gyakorló főleg harmadik államok közreműködésétől, amelyet, ha megtagadnak egy vállalat nehezen fog kezelni és megoldani. Valószínűleg a kötelezettségek gyakorlati megvalósítása majd az Irányelv alkalmazása közben fog kiforrni igazán és a felvetett problémákra később módosításokkal reagálhatnak a jogalkotók, mindenesetre a felvetett gyakorlati aggályokat egyelőre nehéz lenne pontosan megválaszolni.

Mivel a CSDDD hatálya alá tartozó vállalatok olyan tevékenységi láncokért is felelősséggel tartozhatnak, amelyek fölött nincs közvetlen ellenőrzésük világszerte, az uniós döntéshozóknak mérlegelniük kell a rendeletnek az EU gazdasági versenyképességére gyakorolt esetleges hatásait. Felmerülhet, hogy a CSDDD elősegítheti-e a gazdasági tevékenységek áthelyezését más régiókba, vagy visszafoghatja-e a befektetéseket. Egy EU-ban működő multinacionális vállalat nehéz helyzetbe kerülhet, ha az EU-n kívül többféle és egymást átfedő kötelezettségnek kell megfelelnie, ami további bizonytalanságot okozhat az érintettek számára (Marcu et al., 2023, 21.o.).

³² A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 29. cikk (5) bekezdés

8.3 Felügyeleti hatóságok

A CSDDD felügyeleti végrehajtását a tagállamok által létrehozott független felügyeleti hatóságok fogják végrehajtani. A hatóságoknak közigazgatási szerveket kell kijelölni, továbbá az Irányelv hatálya alá tartozó vállalatoktól és egyéb piaci érdekektől függetlennek kell lenniük.³³ A hatóságnak hatáskörrel kell rendelkeznie szankciók kiszabására, a szankciórendszernek pedig olyannak kell lennie, hogy a harmadik országbeli társaságokkal szemben is hatékony legyen. A dolgozatban már meghatározott kötelezettségek érvényesítése céljából létrehozott felügyeleti hatóságok esetében indokolt lenne, hogy jogosultak legyenek mind az EU-ban operáló és a kritériumok alá eső harmadik országbeli vállalatok ellenőrzésére, mind a tevékenységi láncokhoz tartozó harmadik ország területén lévő vállalatok monitorozására, annak érdekében, hogy megfelelően tudják ellenőrizni az Irányelv által megfogalmazottak teljesülését, az átvilágítási jelentések hitelességét, valódiságát. Ezeknek a hatóságoknak információkat kellene kérniük, nyomozást folytatniuk, és ellenőrzéseket indítaniuk, beleértve a váratlan helyszíni látogatásokat és az előírt jelentéstételi rendszer alapján benyújtott panaszokat is (Koos, 2024). Azonban ilyen széleskörű hatásköröket, melyeket még harmadik országokban is gyakorolhatnának szinte biztosan nem fognak kapni.

A felügyeleti hatóságok harmadik államokban történő vizsgálódásának nehézségeit jól ugyanis jól tükrözi a Külföldi támogatásokról szóló rendelet (FSR) esete. A szakirodalom például erősen vitatja a rendelet harmadik államokban történő zökkenőmentes végrehajtását. Habár maga a Bizottság az FSR értelmében széles körű végrehajtási hatáskörökkel rendelkezik, külföldi joghatóságok területén csak akkor végezhet ellenőrzéseket, ha „az adott harmadik ország kormányát hivatalosan értesítették, és az nem emel kifogást a vizsgálat ellen”. Nehéz elképzelni, hogy mondjuk az Egyesült Államok vagy Kína kormánya engedélyezné a Bizottságnak, hogy a területén ellenőrzéseket végezzen. (Blockx - Mattiolo, 2023, 72.o.) Párhuzamot vonva, annak érdekében, hogy a felügyeleti hatóságok megbizonyosodjanak arról, hogy a kötelezett nagyvállalatok átvilágítási jelentéseiben feltüntetett információk megbízhatóak és megfelelnek a valóságnak, szükségük van ellenőrzési és adatkérési jogosultságokra. Ezesetben az FSR-hez fűződő kérdés releváns marad, amennyiben a valós adatok felderítésére harmadik állambeli vállalatokat szükséges vizsgálni, akár a harmadik országokban lévő ellenőrzéssel, akár adatszolgáltatásra kötelezéssel, kérdéses, hogy mind az Egyesült Államoknak, mind az ázsiai kontinens országainak mennyiben áll majd érdekében vállalataikról adatokat kiadni, főleg az emberi jogi és környezeti hatásokkal összefüggésben.

³³ A fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló irányelv 24. cikk (9) bekezdés

9. Konklúzió

Összefoglalva tehát a CSDDD-t alapvetően sokan üdvözölhetik, hiszen egy olyan kötelező erejű normáról van szó, ami egy már évtizedek óta jelenlévő problémára próbál megoldást nyújtani globális szinten. Az Irányelvvel az Európai Unió döntéshozói egy 'felsőbb morális célt' igyekeznek elérni, s a reményeik szerint a szabályozás azzal az eredménnyel jár majd, hogy a globális értékláncokban, valamint a fejlődő országokban is előrelépés lesz látható mind az emberi jogok tiszteletben tartásában, mind a környezetszennyezés elleni fellépésben, az Unióban működő vállalatok pedig többé nem hárítják át a felelősséget az őket kiszolgáló üzleti partnereikre. Ahhoz, hogy ezek az értékek ténylegesen érvényesüljenek láthattuk, hogy akár közvetlen, akár közvetett módon az Unió extraterritoriális hatásokkal járó eszközöket használ, így a CSDDD vonatkozik mind az Unióban operáló harmadik állambeli gazdasági szereplőkre, mind a kötelezett vállalatok tevékenységi láncába tartozó vállalatokra, továbbá bizonyos anyavállalatokra is. Az érintett vállalatokon keresztül gyakorlatilag valamennyi ország gazdasági szereplőire hatással lesz a szabályozás és átalakítja majd a felelősségvállalásukat. Közvetlen hatásként fog jelentkezni többek között a vállalatok megnövekedett költségei, valamint eddigi gyakorlataik megváltozása, - még ha ez néhány vállalatnál csak annyit is foglal magában, hogy elkészíti az átvilági jelentést – továbbá a bíróságok transznacionális ügyekben való eljárásában is javulás következik be.

Arra a kérdésre, hogy a harmadik államok az új szabályokra hogyan reagálnak majd, jelen dolgozat alapján a következőképp reflektálhatunk. A CSDDD bevezetését a harmadik államok eltérően fogadhatják, így néhány ország, különösen azok, amelyek már fenntarthatósági normákat követnek, pozitívan értékelhetik, mivel támogatja a globális etikai és környezetvédelmi célokat. Ugyanakkor más, különösen a fejlődő országok ezt extraterritoriális beavatkozásnak tekinthetik, mivel a szabályozás szuverenitásuk korlátozásának tűnhet, és akár a kultúrájuk, politikájuk akár a gazdasági kapacitásuk semmibevételét érezhetik, ami még sok feszültséget okozhat. Ugyanakkor az elmaradottabb régiók, melyek különösen elszenvedik a környezetszennyezést és a multik visszaéléseit, üdvözölhetik a nagyvállalatok megnövekedett felelősségét és elszámoltatásukat. A különböző reakciókból vezethetjük le a különböző, lehetséges közvetett hatásokat is. Így közvetett, vagy nem várt hatásként jöhet elő az a tendencia, hogy az EU-s cégeket a CSDDD arra ösztönzi, hogy fenntarthatóbb, megbízhatóbb partnereket találjanak, ami ellátási láncuk átrendezéséhez vezethet, vagy akár meg is szüntethetik egy-egy üzleti tevékenységük. Párhuzamosan maguk az EU-ba szállító harmadik országbeliek is dönthetnek úgy, hogy szimplán csak átkonstruálják beszállítási gyakorlataikat és érdemi eredményre nem jut a szabályozás. Habár a szabályozás célja a régiók emberi jogi és környezeti fejlesztése lenne a gazdasági együttműködésen keresztül, esélyes tehát, hogy a multinacionális vállalatok inkább kivonulnak a

magas költségek és kockázatok miatt, ami hátrányosan érintheti a fejlődő országokat, így pedig pont ellentétes lenne az elért hatás a kívánt hatástól. A fejlődő országok pedig vagy megpróbálnak megfelelni, de ha nem akarnak vagy nem tudnak, a megszűnő üzleti kapcsolatok által kikerülhetnek a tagállamok piacairól. Ezen a ponton pedig felmerülhetett a szoftprotekciónizmus gyanúja is, ugyanis az előbbi gondolatmenet által az Unió a szabályozáson keresztül megnehezíti a harmadik államokból érkezők helyzetét, adott esetben ki is rekesztheti őket, és alapból az Irányelvnek való megfelelés az EU-s vállalatok helyzetét favorizálja. Mindez ellen több ellenérv is felsorolható, ugyanakkor a teljesség kedvéért célravezető ezt a gondolatot is magunkénak tudni.

Az Irányelv kikényszerítésére különböző szereplőkön, különböző módokon kerülhet sor és mindegyik szereplőnek szembe kell nézni a saját kihívásaival. A felügyeleti hatóságok és a kötelezett vállalatok eljárásában is láthattunk előrevetített nehézségekre példát, mindazonáltal az átvilágítási jelentések vizsgálatának sikerességéhez elengedhetetlen lesz a harmadik államok együttműködése. Az igazán nagy előrelépéseket ugyanakkor a bírósági eljárásokon tapasztalhatjuk meg, amelyekbe ezúton számos olyan garancia került, amely a korábbi hasonló gyakorlat problémáira szolgál megoldásként. Az, hogy a gyakorlatban a vállalatok ténylegesen hogyan fognak tudni eleget tenni a velük szemben tett elvárásoknak tevékenységi láncaik tekintetében még számos olyan kérdést hordoz magában, melyre válasz az átültetés és alkalmazás után adható. Arra a kérdésre, hogy rendelkezik-e az EU egyáltalán azzal a képességgel, hogy alapvető értékeit, beleértve az emberi jogok érvényesítését, rákényszerítse a belső piachoz - akár távolról - kapcsolódó transznacionális gazdasági tevékenységekre, az alábbi következtetéseket vonhatjuk le. Ahogyan az a fentiekben már szemléltetésre került, az Európai Unió rendkívül jelentős gazdasági tényező, amely az egyik legnagyobb befolyást tudhatja magáénak a globális kereskedelemben, így sok államnak lehet életbevágó vele piaci kapcsolatok kialakítása és megtartása. Amennyiben egy harmadik állam rászorul az Unióval kiépített kereskedelmi kapcsolataira és a piacon jelenlévő multinacionális vállalatokra - ami több, mint valószínű - úgy feltételezhető, hogy biztosítja majd a megfelelést és transzparenciát. Ugyanakkor, mivel a szabályozás szinte minden országra kihat, ha elég számú állam, főleg a befolyásosabbak ellenállást fejeznek ki könnyen kerülhetnek az EU-hoz képest erőfölénybe, így a kényszerítéshez szükség lesz arra is, hogy a harmadik országok is elismerjék és ne ütközzön általuk jelentős ellenállásba.

Végezetül, azt a dilemmát, hogy vajon ez a globálisan kikényszerített társadalmi felelősségvállalás pozitív vagy negatív hatásokat hordoz magában a következőképp közelíthetjük meg. Mint általában minden, ez a kezdeményezés is bőven tartogat előnyöket és hátrányokat. Pozitívumként említendő, hogy a vállalatoknak végre tényleg nagyobb hangsúlyt kell fektetniük a környezetre és a társadalomra ezzel javítva a mostani tendenciákat. Főleg a fejlődő országok

társadalmának jelenthet áldást, ha sikerül elérni emberi jogaiknak erősebb védelmét és környezetük élhetőbbé tételét, valamint, ha a globális ellátási láncokon keresztül kevésbé kerülnek kizsákmányolásra és ha a visszaélések ellen is hatékonyabban tudnak fellépni. Ezen szempontokból az tehát, hogy a vállalatok társadalmi felelősségvállalás kikényszerítésre kerül rengeteg ideális hatást hordoz magában. Az érme másik oldalán ugyanakkor ott képviseltetik magukat a harmadik országok érdekei és döntéshozói, valamint a vállalatok is. Szükséges látni, hogy az Unió ezzel nagy mértékben gyakorol hatást a külső országokra, melyeknek döntéshozói könnyen vehetik ezt egyfajta átoknak, azaz szuverenitásuk megsértésének, saját döntési lehetőségeik elvételének és kényszerítésüknek. Ezen kívül reális esély van a kereskedelmi kapcsolatok egy részének megszakadására is, amely szintén hátrányosan érintené a fejlődő régiókat, hiszen csökkennének a munkahelyek, a tőke elvonódna és visszavetné őket a fejlődésben. A szabályozás végkimenetele elsősorban a gazdasági szereplők gyakorlati lépéseitől és az egyes országok reakcióitól függ majd. Ennek fényében több lehetséges forgatókönyv is elképzelhető: egyes kimenetek rendkívül kedvező hatásúak lehetnek, míg más esetekben fennáll annak a veszélye, hogy az intézkedés inkább több kárt okoz, mint amennyi hasznot hoz.

Az Európai Unió egy rendkívül meghatározó, már-már megkerülhetetlen gazdasági szereplő, így hosszú távon a CSDDD a fenntarthatósági normák nemzetközi harmonizációját segítheti elő, ugyanakkor rövid távon kereskedelmi akadályokat és kihívásokat okozhat majd.

10. Irodalomjegyzék

10.1 Szakirodalom (könyvek, szakcikkek, útmutatók)

- Alexander SCHALL (2024): 'The CSDDD: Good Law or Bad Law?', *European Company Law Volume 21*, Issue 3 (2024) pp. 56 – 58.
- Andrei MARCU - Michael MEHLING - Ana RUIZ (2023.): The EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive and its Extraterritorial Effect: Promise and Pitfalls, *ERCST*.
- Anu BRADFORD (2020). *The Brussels effect: How the European Union Rules the World*. Oxford University Press, USA.
- Arvind SUBRAMANIAN – Martin KESSLER (2013): The Hyperglobalization of Trade and its Future, *Peterson Institute for International Economics Working Paper No. 13-6*.
- Austen PARRISH - Cedric RYNGAERT (2023): Research Handbook on Extraterritoriality in International Law In *Edward Elgar Publishing eBooks*.
- Axel MARX - Claire BRIGHT - Jan WOUTERS et al. (2019): Access to legal remedies for victims of corporate human rights abuses in third countries, *Study from Policy Department for External Relations*.
- Chie SATO (2010): Extraterritorial Application of EU Competition law: Is it Possible for Japanese Companies to Steer Clear of EU Competition Law? In *Journal of political science and sociology* No. 11 (2010), p.23-47.
- Craig COLLINS (2010): Toxic loopholes: failures and future prospects for environmental law, *Choice Reviews Online*, 48(02), 48–1141.
- CZIPPÁN Katalin - FÜLÖP Sándor - BOJTOR András (2021): *Társadalmi felelősségvállalás a közzsférában*. Nemzeti Közzszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet.
- DANKÓ László (2009). *Nemzetközi kereskedelem*. Marketing Intézet Miskolc. <https://real.mtak.hu/91378/1/4765.pdf>
- Elsa SAVOUREY – Stéphane BRABANT (2021): The French Law on the Duty of Vigilance: Theoretical and Practical Challenges Since its Adoption, *Business and Human Rights Journal*, 6(1), 141–152.
- Elvis OJEDA (2021): Transnational Corporate Liability Litigation and Access to Environmental Justice: *The Vedanta v Lungowe Case*, *Deleted Journal*, 6(3), 223–248.
- Enrico ZONTA (2024): View of the EU's CSDDD: Lawful extraterritoriality or jurisdictional overreach? *Trento Student Law Review, Volume 6 Issue 1*.
- European Commission, Directorate-General for Trade. (2024). *DG Trade statistical guide: August 2024*. Publications Office of the European Union.
- European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Francisca TORRES-CORTÉS - Camille SALINIER - Hanna DERINGER - Claire BRIGHT - Daniela BAEZA-BREINBAUER - Lise SMIT - Héctor

- TEJERO TOBED - Matthias BAUER - Senda KARA - Frank ALLEWELDT - Robert MCCORQUODALE (2020): Study on due diligence requirements through the supply chain – Final report, *Publications Office*.
- Felix BIERBRAUER (2022): Nachhaltigkeitsziele und das Lieferkettengesetz, *Wirtschaftsdienst* 102, 344–346.
 - Galina KOLEV-SCHAEFER - Adriana NELIGAN (2024): Due Diligence - Effect of Supply Chain regulation. Data-based results on the effects of the German Supply Chain Act, IW-Report, Nr. 8, Köln / Berlin
 - Gary GEREFFI – John HUMPHREY – Timothy STURGEON (2005): The governance of global value chains, *Review of International Political Economy*.
 - Gwynne SKINNER – Robert MCCORQUODALE - Olivier DE SCHUTTER (w. case studies by Andie LAMBE) (2021): The Third Pillar: Access to judicial remedies for human rights violations by transnational business - *ECCJ*. (2021.04.21). ECCJ.
 - HORVÁTH Klaudia Gabriella (2022) Recenzió: HALMAI Péter: Európai gazdasági integráció *Pro Publico Bono - Magyar Közigazgatás*, 10(2), 170–178.
 - Jan BLOCKX – Pierfrancesco MATTIOLO (2023): The foreign subsidies regulation: calling foul while upping the ante? *European Foreign Affairs Review*, Volume 28, Special Issue (2023) pp. 53 – 74.
 - Jennifer A. ZERK (2010): Extraterritorial jurisdiction: lessons for the business and human rights sphere from six regulatory areas, *Corporate Social Responsibility Initiative Working Paper* No. 59., 13.
 - Johannes JÄGER - Gonzalo DURAN - Lukas SCHMIDT (2023): „Expected economic effects of the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD)” in Sarah BRUCKNER (szerk.): *Verlag Arbeiterkammer Wien*.
 - Lena HORNKOHL (2022): The extraterritorial application of statutes and regulations in EU law, *SSRN Electronic Journal*.
 - Mairon G. BASTOS LIMA - Almut SCHILLING-VACAFLOR (2024): Supply chain divergence challenges a ‘Brussels effect’ from Europe’s human rights and environmental due diligence laws, *Global Policy*, 15(2), 260–275.
 - MAJOROS Pál (2019). *Az Európai Unió kereskedelempolitikai törekvései az elmúlt évtizedben*. Prosperitas, 6 (2). pp. 30-55.
 - Markus KRAJEWSKI - Kristel TONSTAD - Franziska WOHLTMANN (2021): Mandatory Human Rights Due Diligence in Germany and Norway: Stepping, or Striding, in the Same Direction? *Business and Human Rights Journal*, 6(3), 550–558.
 - Matthias BAUER - Dyuti PANDYA (2024): EU autonomy, the Brussels effect, and the rise of global economic protectionism. *ECIPE Occasional Papers*.
 - MOLNÁR Anna (2018): *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Dialóg Campus.
 - Moritz NILL - Norbert JUNGMICHEL - Christina SCHAMPEL - Daniel WEISS (2017): Atlas on Environmental Impacts – Supply Chains – Environmental Impacts and Hot Spots in the Supply Chain, *adelphi/Systain*.

- Paul GRIFFIN – CDP - Climate Accountability Institute (2017): The Carbon Majors database *In CDP Carbon Majors Report*.
- Philipp WESCHE – Miriam SAAGE-MAAB (2016): Holding Companies Liable for Human Rights Abuses Related to Foreign Subsidiaries and Suppliers before German Civil Courts: Lessons from Jabir and Others v KiK, *Human Rights Law Review*, Vol.16, Issue 2, June 2016, Pages 370–385.
- Rasmus ENGSTRÖM (2024): CSDDD - A New Order in International Trade? Extraterritorial Effects Understood from the Corporate Sustainability Due Diligence Directive, *LUP Student Papers*.
- Stefan KOOS (2024): Civil Law, conflict of laws, and extraterritoriality in the European Supply Chain Due Diligence Law, *Hasanuddin Law Review*, 10(2).
- UDVARHELYI Bence (2022): A vállalatok felelőssége az emberi jogok megsértéséért (*MJSZ*, 2022., 3. Különszám, 138-150. o.), *Szaccikk Adatbázis*. (n.d.).

10.2 Az Európai Unió jogalkotási aktusai:

- A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról HL L 180., 2000.7.19.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/2088 rendelete (2019. november 27.) a pénzügyi szolgáltatási ágazatban a fenntarthatósággal kapcsolatos közzétételekről, HL L 317., 2019.12.9.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2464 irányelve (2022. december 14.) a 537/2014/EU rendeletnek, a 2004/109/EK irányelvnek, a 2006/43/EK irányelvnek és 2013/34/EU irányelvnek a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolás tekintetében történő módosításáról, HL L 322., 2022.12.16.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1760 irányelve (2024. június 13.) a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról, valamint az (EU) 2019/1937 irányelv és az (EU) 2023/2859 rendelet módosításáról HL L, 2024/1760, 2024.7.5., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401760
- Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról HL L 351., 2012.12.20, (Brüsszel Ia).
- Az Európai Parlament és a Tanács 2004/35/EK irányelve (2004. április 21.) a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről HL L 143., 2004.04.30.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2014/95/EU irányelve (2014. október 22.) a 2013/34/EU irányelvnek a nem pénzügyi és a sokszínűséggel kapcsolatos információknak bizonyos nagyvállalkozások és vállalatcsoportok általi közzététele tekintetében történő módosításáról, HL L 330., 2014.11.15.
- Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.) HL L 199., 2007.7.31.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2560 rendelete (2022. december 14.) a belső piacot torzító külföldi támogatásokról, HL L 330., 2022.12.23.

- Az Európai Unió Alapjogi Chartája HL C 326., 2012.10.26.

10.3 Egyéb Európai Unió jogforrás

- Javaslat a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati átvilágításról szóló Európai Parlament és Tanács irányelvről és az (EU) 2019/1937 irányelv módosításáról COM/2022/71 final.

10.4 Bírósági döntések:

- C-124/20. sz. ügy: a Bíróság (nagytanács) 2021. december 21-i ítélete a Bank Melli Iran és a Telekom Deutschland GmbH között folyamatban lévő eljárásban.

10.5 Egyéb soft law források

- Guiding principles on business and human rights, Implementing the United Nations ‘Protect, Respect and Remedy’ Framework (2011). In *United Nations eBooks*.
- *OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 edition*. <https://doi.org/10.1787/9789264115415-en>

10.6 Nemzetközi egyezmény(ek):

- Egyezmény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról (Aarhusi Egyezmény) HL L 124., 2005.5.17, p. 4–20.

10.7 Internetes honlapok, linkek:

- BARTUSZEK Lilla Judit (2024): *Az ESG társadalmi pillére: A fenntartható fejlődés és a társadalmi felelősségvállalás fontossága* (2024.08.22.). <https://kti.uni-nke.hu/hirek/2024/08/22/az-esg-tarsadalmi-pillere-a-fenntarthato-fejlodes-es-a-tarsadalmi-felelossegvallalas-fontossaga>.
- Civil Liability in the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive Proposal. (2023b, September 22). *Oxford Law Blogs*. <https://blogs.law.ox.ac.uk/oblb/blog-post/2023/09/civil-liability-eu-corporate-sustainability-due-diligence-directive-proposal> (utolsó letöltés: 2024.10.26.)
- Corporate sustainability due diligence. (n.d.). European Commission. https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/sustainability-due-diligence-responsible-business/corporate-sustainability-due-diligence_en?prefLang=hu&etrans=hu (utolsó letöltés: 2024.10.26.)
- Court, S. (n.d.). Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents) - The Supreme Court. <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2018-0068.html> (utolsó letöltés: 2024.10.25.)
- Danzer Group lawsuit (re Dem. Rep. Congo, filed in Germany) - *Business & Human Rights Resource Centre*. (n.d.). <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/danzer-group-lawsuit-re-dem-rep-congo-filed-in-germany/> (utolsó letöltés: 2024.10.27.)
- European Parliament. (n.d.). Legislative proposal on Corporate Sustainability Due Diligence | Legislative Train Schedule. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-an-economy-that-works-for-people/file-legislative-proposal-on-sustainable-corporate-governance> (utolsó letöltés: 2024.10.26.)

- https://esghub.hu/vallalati-fenntarhosag-iranyelvek-csrd-es-csddd?utm_source=chatgpt.com (utolsó letöltés: 2024.11.28.)
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/LSU/?uri=CELEX:32019R2088> (utolsó letöltés: 2024.10.20.)
- <https://www.mightyearth.org/wp-content/uploads/France-English-Data-sheets.pdf> (utolsó letöltés: 2024.10.26.)
- <https://www.mightyearth.org/wp-content/uploads/France-English-Data-sheets.pdf> (utolsó letöltés: 2024.10.22.)
- KiK lawsuit (re Pakistan) - *Business & Human Rights Resource Centre*. (n.d.). <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/kik-lawsuit-re-pakistan/> (utolsó letöltés: 2024.10.26.)
- Luca ENRIQUES – Matteo GATTI (2022): The extraterritorial impact of the proposed EU Directive on Corporate Sustainability Due Diligence: Why Corporate America should pay attention. (2022b, April 21), *Oxford Law Blogs*. <https://blogs.law.ox.ac.uk/business-law-blog/blog/2022/04/extraterritorial-impact-proposed-eu-directive-corporate> (utolsó letöltés: 2024.10.26.)
- Miriam SAAGE-MAAB (2023): Urteil gegen TotalEnergies nährt Zweifel an der Wirksamkeit des französischen Lieferkettengesetzes - *Business & Human Rights Resource Centre*, (n.d.-b)., 2023.03.15. <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/urteil-gegen-totalenergies-n%C3%A4hrt-zweifel-an-der-wirksamkeit-des-franz%C3%B6sischen-lieferkettengesetzes/> (utolsó letöltés: 2024.10.27.)
- Radu MARES (2024): The Unintended Consequences of Mandatory Due Diligence. *Verfassungsblog* 2024. <https://doi.org/10.59704/1e76134f5aa24ba5> (utolsó letöltés: 2024.10.24.)
- Radu MARES (2024, June 13): *The Unintended Consequences of Mandatory Due Diligence*. <https://doi.org/10.59704/1e76134f5aa24ba5>
- The CSDDD and Civil Liability: Expanding the reach of EU Courts. *Watson Farley & Williams* (2024, August 22)., <https://www.wfw.com/articles/the-csddd-and-civil-liability-expanding-the-reach-of-eu-courts/> (utolsó letöltés: 2024.10.25.)
- Total lawsuit (re failure to respect French duty of vigilance law in operations in Uganda) - *Business & Human Rights Resource Centre*. (n.d.). 2019.10.23. <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/total-lawsuit-re-failure-to-respect-french-duty-of-vigilance-law-in-operations-in-uganda/> (utolsó letöltés: 2024.10.26.)
- Volkswagen: Address Uyghur forced labor. (2024, May 28). *Human Rights Watch*. <https://www.hrw.org/news/2024/05/27/volkswagen-address-uyghur-forced-labor> (utolsó letöltés: 2024.10.26.)

